şurada: M. Demirel, M. Arslan, S. Atalay ve U. Orhan (edd.), *Antalya'nın Arkeolojik Mirası. Antalya Müzesi 100 Yaşında*. Cilt II, Ankara 2022, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Lykia'da Yürütülen Antik Yol Araştırmaları ve Bölgenin Tarihi Coğrafyasına Katkıları

Fatih ONUR*

Yolların[1] bir ülkenin bütün kısımlarını birbirine bağlaması açısından hayati öneme sahip olduğu tartışmaya gerek olmayan bir gerçektir. Yol ağı yerleşimlerin birbirine olan bağlantıları, denetim ve iletişim açısından bir coğrafyanın en önemli karasal altyapı öğesidir. İyi çalışan bir yol ağı örgütlü ve düzenli bir idare için gerekli olmakla birlikte, ekonomik döngü açısından da zaruriydi. Ayrıca yollar pek çok sosyal ve kültürel hareketliliğin ve ülke bütünlüğünün en önemli maddi ögeleri arasındadır. Yeni fikirlerin, oluşumların, kültlerin ve benzer pek çok olgunun ülkenin en izole kısımlarına bile ulaşabilmesi yollar ile mümkün olmuştur. Yollar en eski dönemlerden beri önemini hiç kaybetmemiş olsa da Roma Dönemi'nde daha da ön plana çıkmış ve gerek teknik gerekse uzun mesafeli yolların oldukça profesyonel bir şekilde yapılışı açısından Romalıların en önemli mühendislik uzmanlıkları arasında yer almıştır. Bu nedenle de yollar pek çok çalışmaya konu olmuştur.

Herhangi bir bölgenin yol bağlantılarının çalışıldığı özel bir araştırma pek de rastlanan bir durum değildir. Lykia oldukça dağlık bir coğrafyaya sahip olup nitelikli kentlerin bulunduğu bir bölgeydi. Bir birlik çatısı altında yer alan ve temsilcileri yıllık olarak toplanan bu kentlerin arasındaki yol bağlantılarının hem politik hem de ticari açıdan Roma hakimiyeti öncesinde de iyi olması gerektiği – en az diğer bölgeler kadar – doğal olarak beklenir. Bununla birlikte Lykia'daki yollara daha önce değinmiş olan çalışmalar da yok değildi[2]. Fakat Lykia'daki yol ağlarını çalışma fikrinin ön plana çıkmasının ve bu bölgenin yollarından bu kadar fazla konuşulmasının çok somut bir nedeni ve farkı vardır: Patara Yol Anıtı (Fig. 1).

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Eski Yunan Dili ve Edebiyatı, Antalya. fatihonur@akdeniz.edu.tr

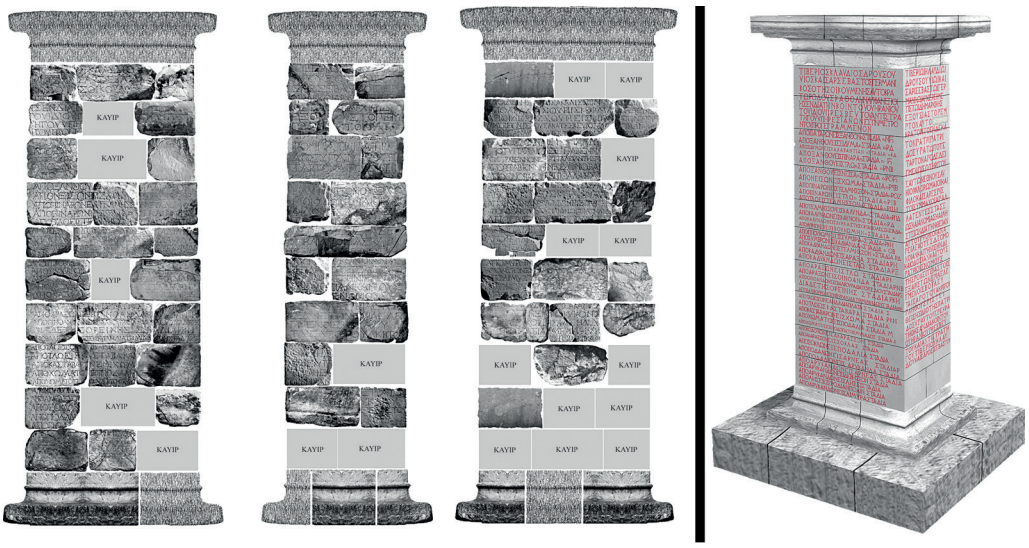

Fig. 1. Patara Yol Anıtı

Bu anıt MS 43 yılında Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline getirilen Lykia'nın ve 30 yıl bile geçmeden Pamphylia ile birleştirilerek oluşturulan provincia Lyciae et Pamphyliae'ın valilik merkezi olan Patara'da, Lykia Birliği tarafından MS 45 yılında (ya da küçük bir ihtimalle 46 başlarında) bitirilip adanmıştır[3]. Üç tarafı yazılı olan anıt ön cephede İmparator Claudius'a ithaf kısmı ve yan cephelerde Lykia sınırları içerisinde yer alan yolların listesinden oluşmaktadır. İthaf kısmında Roma aracılığı ile Lykia'daki iç savaşın bittiği ülkeye barış ve güvenlik sağlandığı ifade edilmektedir. Anıtın politika açısından önemli yönünün yanı sıra, oldukça önem arz eden coğrafya açısından da önemli bir yanı bulunmaktadır. Üzerindeki yazıtla bölge içerisinde yer alan 55 kentin ve bu kentler arasındaki (ölçülerinin bir kısmının elimize ulaşmadığı) 64 yol bağlantısının sunulması ile antik Lykia coğrafyasına olan katkısı çok büyük bir boyuttadır (Fig. 2). Böylelikle birden fazla önemli konuya temas eden böylesi bir anıt zemininde yapılacak olan çalışmaların da önemi ve büyüklüğü kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Anıt bu yönüyle araştırmacıları araziye yöneltmiş ve yol takibatı ile doğrudan bölge coğrafyasının

Fig. 2. Patara Yol Anıtına Göre Kentler ve Takribi Yol Güzergahları

pek çok kısmında yerinde araştırma yapmayı gerekli kılmıştır. Anıtın antikçağda nasıl adlandırıldığı bilinmediğinden, günümüzde yabancı dillerde daha genel bir Latince tanımlama olan Monumentum Patarense ("Patara Anıtı") ifadesi[4], Türkçede ise üzerindeki yol bilgisini de vurgulayacak şekilde "Patara Yol Anıtı" hali hazırdaki en uygun adlandırma olarak tarafımızdan kabul görmüştür. Aşağıda bu araştırmalar boyunca elde edilen dikkate değer sonuçların bazıları sunulacaktır.

Genel Sonuçlar

2005 yılında başlamış olan yüzey araştırmalarında temel olarak ilgili bölgelerde yer alan kentler arasındaki antik yollar ve rotalar tespit edilmekte, bu yollara ve yerleşimlere iz veren her türlü veri değerlendirilmekteydi. Bunların sonucu olarak da bu araştırmalar yerleşim dağılımı ve yerleşimlerin birbiriyle olan ilişkilerinin incelendiği, antik coğrafyanın anlaşılmasının yanı sıra bölgenin eskiçağdaki idari ve politik tarihine yönelik çıkarımları da olan bir yapıdaydı.

Yolların Yapılış ve Anıtta Sunuluş Nedenleri

Sencer Şahin yolların yapılış nedenini askeri gerekçelerle açıklamaktaydı[5]. Bu açıklama en sade şekliyle şöyleydi: ülkenin işgalini sağlayacak olan askeri gücün bölge içerisindeki hareketini hızlandırmak ve kolaylaştırmak için yolların inşa edildiği, bu yollar hızlı yapılmak zorunda kalındığı için Roma yolu karakterinin gerektirdiği kalitede yapılamadığı ve muhtemelen de bu nedenle miltaşlarının dikilemediği, ayrıca yolların inşa masraflarının imparatorluk kasasından karşılanmış olmasının da bunu desteklediği yönündeydi. Bu yöndeki fikrini Sidyma ve Kalabatia olduğu kabul edilen Sancaklı Limanı arasındaki yol ile ilişkili olarak, arazi üzerinde yaptığı bir inceleme ile desteklemişti[6]. Lykia'nın eyalet yapıldığı süreçte Romalı vali Quintus Veranius'un ne ölçüde bir ordu ile geldiğine dair bir bilgimiz yoktur. Bununla birlikte, Lykia'da Roma askerlerinin böyle kapsamlı bir işgaline yönelik bir bilgimiz veya bu dönemde Lykia'ya Roma lejyonlarının ya da yardımcı birliklerinin geldiğine ya da bölgede kaldığına yönelik bir işaret bile yoktur. Görevini tamamlamış (veteranus) ya da kentlere gönderilen asker grupları veya karakollarda görev yapan askerler, ve Khoma'dan ele geçen bir yazıta göre Severuslar Dönemi'nde Milyas'ta bulunduğu anlaşılan Roma askeri birimleri dışında bölgede ve özellikle merkezi Likya'da kalıcı Roma askeri yapılanmasına işaret eden veri yoktur[7]. Eldeki veriler, Veranius'un muhtemelen Kibyratis bölgesine yapmış olabileceği çıkarma dışında[8], Lykia'nın büyük bir operasyonla işgal edildiğine dair bir resim sunmamaktadır. Askeri müdahale büyük boyutta olmasa bile, ithaf kısmındaki ifadeler arasında verilen "ülkenin güvenliğinin sağlanması" mesajının, yol yapımıyla da bir ilişkisi olduğunu düşündürmektedir. Bu anıtın Lykia'da Roma tarafından değil de Lykia Birliği tarafından dikildiği düşünülürse, böyle bir anıt dikme fikrinin aslen, Roma ile iş birliği ve danışıklık içerisinde, Roma'nın ülke idaresini karşı gruptan alarak teslim ettiği Lykia aristokrasisine ait olduğu düşünülebilir. Ön yüzdeki ithaf kısmında sunulan içeriği destekler şekilde yeniden elden geçirilmiş bir yol ağı hem bir kamu hizmeti hem de Roma'nın ülkeye hakimiyetinin göstergesi olarak sunulmuştur. Ayrıca, her bir kentin adının eyalet yapılanmasının kurulduğu ve yönetim merkezi olan Patara'da bu liste aracılığıyla gösterilmesiyle ülke bütünlüğü de vurgulanmaktadır. Bu bütünlüğün hem sağlayıcısı hem de koruyucusu olarak gösterilen imparatorluk gücünün ön plana çıkarıldığı bir mesajın bu şekilde iletilmesi hem Roma hem de yeni Lykia aristokrasisi için oldukça işlevsel görünmektedir. Konuya bu açılardan bakıldığında yol ağının Roma propagandasının bir parçası olmasının anlamı daha iyi kavranabilir.

Lykia Eyalet Sınırları

Uzunca bir süre pek çok araştırmacı, Claudius'un Lykia ve Pamfilya bölgelerini birleştirerek yeni bir eyalet oluşturduğunu düşünmekteydi. Lykia'nın Claudius Dönemi'nde tek başına eyalet olduğunu ilk kez H. Brandt

dile getirmiş ve Patara Anıtı ve Perge'de bulunan bazı yazıtlar durumu kesinleştirmiştir[9]. Claudius Dönemi'nde kurulan Lykia Eyaleti'nin komşuları, batıda (statüsü hakkında çeşitli tartışmalar olan) Kaunos, kuzeybatı ve kuzeyde Asya Eyaleti, kuzeydoğuda Termessos, doğuda ise Galatya Eyaleti içerisindeki Pamfilya'dır. Eyalet sınırlarının tespitinde ilk etapta Lykia dışına çıktığını anladığımız yollara bakmamız gerekir. Bunlardan bir tanesi Balboura'dan (Trimilinda üzerinden) Kibyra'ya verilen yoldur. Anıtta Kibyra'nın durumu kesn olarak çıkarılammaktadır, fakat Laodikeia'ya ilerleyen hat Asya Eyaleti ile ilişkilendirilmiştir[10]. Böylelikle Balboura'nın Lykia içerisinde olduğu kesin olarak anlaşılırken, Trimilinda'nın da diğer bazı verilerle birlikte düşünüldüğünde Lykia içerisinde olduğu sonucuna ulaşılabilir[11]. Bir diğeri ise Trebenna'dan Pamfilya'daki Attaleia'ya verilen yoldur. Bu yol da Lykia'nın doğudaki son kentinin Trebenna olduğunu doğrudan göstermektedir. Diğer iki sınır belirleyebilecek kentler olarak da batıda Kaunos ve kuzeydoğuda Termessos farklı bir kategoridedir. Lykia Eyaleti'nin kurulduğu dönemde Termessos'un bağımsız bir devlet olduğu kesindir[12]. Bu durumu tek başına anıttaki Κιτάν[αυρ]α τῶν Τερμησσέων, yani "Termessoslulara ait olan Kitanaura" ifadesi bile göstermektedir, zira bu hem Lykialıların hem de Romalıların Termessos'un toprak bütünlüğünü tanıdığının işaretidir. Aynı bağlamda Kaunos'un durumu net olarak çıkarılamamaktadır. Bu konuda bilim insanları değişik görüşler ortaya atmış olmakla birlikte, mevcut verilerde Kaunos'un yeni kurulan Lykia eyaletine dahil olduğuna dair bir iz bulunmamaktadır. Batı yönündeki son yol Kalynda ve Kaunos arasında verilmiş olup uzunluğu 104 stadion, yani yak. 20 km'dir. Bu mesafe hiçbir şekilde Kaunos'a ulaşmaz, yolun güzergâhı nereden geçerse geçsin her koşulda Kaunos'un en yakın 3-5 km doğusunda sonlanmak durumundadır. Bunun temel nedeni kuşkusuz Kaunos Limanı ve Kalbis Nehri'dir (Dalyan), zira kalan kısma karayolu yapılması zaten mümkün değildi[13]. Bununla birlikte yol hedefinin εἰς Καῦνον şeklinde verilmesi de yol bitiminin Kaunos'un merkez sınırlarına ulaştığını ima etmektedir. Buradaki durumu anlamak için yeterli veri bulunmamaktadır. Yolun Kaunos Limanı'nın doğu yakasında kent girişi sayılabilecek ve gümrük geçişinin yapıldığı bir yerde sonlanmış olması gayet mümkündür ve limanın karşı tarafından Kaunos kent merkezine kadar çıkabilecek bir yol daha yapılması da pratik ya da anlamlı görünmemektedir. Diğer bir durum da Kaunos'un herhangi bir bölge (örn. Karya) ya da eyalet (örn. Asya) bağlantılı bir tanımlama ile verilmemesidir. Diğer durumlara bakılarak, Kaunos eğer eyaletin kuruluş döneminde Lykia içerisinde kalmış olsaydı, Kaunos'tan yine Asya Eyaleti içerisinde kalan en yakın Karia kentine bir yol vermesi de beklenebilirdi. Anıtın yazıtında böyle bir yolun verilmemesi de Kaunos'un ya Asya Eyaleti'nde ya da bağımsız bir devlet olabileceğini de düşündürmektedir[14]. Buna paralel gidebilecek diğer bir durum ise Kaunos'un Lykia Eyaleti içerisinde olduğunu gösteren mevcut verilerin tümünün Vespasianus ve sonrasındaki dönemlere ait olmasıdır. Mevcut veriler doğrultusunda, Vespasianus Dönemi'nin hemen başlarında (MS 69-71 arasında) Lycia et Pamphylia eyaleti oluşturulduğunda Kaunos da bu eyalete dahil edilmiş görünmektedir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında geriye kalan sınır hattı da çıkarılabilmektedir. Patara Yol Anıtı'nın verdiği kara sınırında yer alan yerleşimler batıdan doğuya doğru şu şekildedir: Kalynda (Şerefler, Kozpınar), Lyrnai (Kayadibi), Hippoukome (Çukurasar), Symbra (Nif/Kulaklıtaş), Trimilinda (Dirmil/Altınyayla), Balboura (Çölkayığı), Kodopa (Mursal, Kuzuköy?), Akarassos (Elmalı), Soklai (Söğle köyleri), Idebessos (Kozağacı), Lykai (Bölücek Tepe), Kosara (Kavak Dağı), Typallia (Çitdibi, Karabel) ve Trebenna (Çağlarca). Bu eyalet sınırları içerisinde üç adet de bölge ismi verilmiştir: Batıda Oktapolis, kuzeyde Milyas ve doğuda Mnarike. Bu bölgelerle ilişki içerisinde verilen yerleşimler ise sırasıyla Lyrnai, Kodopa ve Kosara'dır[15].

Anıttaki Lykia Yerleşimlerinin Statüleri ve Kent Teritoryumları

Araştırmalarımızın ilk dönemlerinde yolların da güzergâhların da Roma'nın tasarrufunda planlandığı ve ülkenin kendi iç politikasının bunda etkili olmadığı ya da yol listesinde bunların yansıtılmadığı düşüncesi hakim idi ve bu konu çok sorgulanmadan çalışmalarımız devam etmişti. Bununla birlikte yol listesindeki kentlerin

bağımsız olup olmadığı hali hazırda tartışılmış bir konuydu. Bazı araştırmacılar verilen yollardaki başlangıç ve bitiş noktalarının polis statüsünde olduğunu kabul etmekte ve herhangi bir aitlik bilgisi (örn. Pamphylia'nın Attaleia'sı, Mnarike'nin Kosara'sı gibi) ile verilmeyen tüm yerleşimlerin otonom olduğunu ve anıtta yer almayan yerleşimlerin polis olmadıklarını savlamışlardı[16]. Şahin listedeki yerleşimlerin tümünün de polis olamayacağını ve kimi yerleşimlerin o dönemde zaten başka büyük kentlerin teritoryumunda olduğunu düşünmekteydi[17]. 2015 yılı sonrası araştırmalardaki en önemli bakış açısı değişimi anıtta geçen kentlerin o dönemde bağımsızlık öğeleri taşıdıklarına ve anıtta yerleşimlerin komşuluk durumuna, dolaylı olarak kent teritoryumlarına işaret edildiğinin fark ve kabul edilmesiydi[18].

Bölgelere ve Kentlere Yönelik Sonuçlar

Oktapolis Bölgesi

Oktapolis bazen bir kent ismi bazen bir topluluk adı olarak görünse de anıtta bir bölgeyi tanımlamaktadır[19]. Bölgede verilen temel yollar üç adet olup, bunlar Symbra, Hippoukome, Lyrnai ve Kalynda arasındadır. Bu kentlerden hiçbirisinin yeri 2021 yılına kadar epigrafik olarak belgelenememiş olup, sadece Hippoukome'nin yeri bir hamam inşasının kaydını içeren Hellenistik bir yazıt ile İnhisar olarak tahmin ediliyordu[20]. Fakat son çalışmalarımız Hippoukome kent merkezinin Çukurasar, Hippoukome egemenlik alanı içerisinde kalan 'Loanda Tanrıları Kutsal Alanı'nın da İnhisar olduğunu göstermiştir.[21] Ptolemaios'ta Kragos çevresindeki kentlerden birisi olarak verilen[22] Symbra'nın yeri anıttaki verilerle birlikte tahmin edilebilir bir durumdadır. Anıtta Hippoukome'nin yak. 24 km doğusunda, Kadyanda'nın ise yak. 13 km batısında verilen Symbra'nın, coğrafi koşullara göre olası antik yol hatları göz önünde tutulduğunda, Arpacık ve Nif köyleri doğusunda günümüzde hala yanlış bir şekilde Telandros olarak levhalandırılmış olan Kulaklıtaş Tepesi doğu yamaçlarındaki kalıntılar olduğu anlaşılmaktadır[23]. Kalynda'yı ilgili hemen hemen tüm araştırmacılar günümüzde Şerefler'de Kozağacı mevkiindeki kalıntılarla özdeşleştirirlerken, S. Şahin Kalynda için İnlice Asarı'nı önermiştir. Fakat Şahin'in bu fikrinin pek çok açıdan uygun olmadığı ve Kalynda'nın eski önerilen yer ile Göcek arasında bir yerde olmasının isabetli olduğu anlaşılmıştır[24]. Lyrnai'a yönelik anıt dışındaki tek veri bir Hippoukome meclis kararı ile hamam inşasına yönelik bağışların kaydedildiği yazıtın (bk. yuk. dn. 20) 42. satırında geçen "Lyrnailılar" ifadesiydi. Lyrnai'ın yerini tespit etmekteki diğer bir zorluk da anıtta Hippoukome'den verilen mesafenin günümüze ulaşmamış olmasıydı. Lyrnai kimilerince Kayadibi/Kızılkaya mevkilerine, Şahin tarafından da Karacaören'e yerleştirilmekteydi[25]. Şahin'in Karacaören önerisi Kalynda için yaptığı İnlice önerisiyle ilişki içerisinde olup, dolaylı bir sonuç olarak görünmektedir. Fakat 2021 yılında ele geçen Hellenistik bir yazıt bu hususta yardımcı olmuş ve Lyrnai'ın Kayadibi'nde olduğu anlaşılmıştır[26].

Fethiye (Telmessos) Çevresi[27]

Telmessos ile ilişkili dört adet yol bulunmaktadır. Bunlar Pinara (yak. 33 km), Tlos (yak. 35 km), Kadyanda (yak. 19 km) ve Kalynda (yak. 34 km) hatlarıdır. En azından erken imparatorluk döneminde bu komşu kentler arasında kalan Telmessos'un tahmini 300-400 km^2 genişliğinde bir teritoryuma sahip olduğu düşünülebilir. Bu çevredeki önemli bazı tespitlerimiz şu şekildedir:

Pinara ve Telmessos Arası

Bu iki kent arasında iki adet güzergâh bulunmaktadır. Bir tanesi günümüz karayolunun ilerlediği Minare – Kabaağaç – Gökben – Bozyer – Esenköy (Dont) – Fethiye hattını takip ederken, diğeri de yine stabilize bir yolla takip edilebilen Minare – Dip – Akbel/Babadağ – Ocak Köyü – Keloğlu Boğazı – Fethiye hattıdır. Her iki güzer-

gâhın da mesafesi anıttaki mesafe (yak. 33 km) ile yaklaşık olarak tutsa da ilk hat biraz daha uzundur. Detayları daha önce yayımlanmış olan bu ilk hat[28] üzerindeki iki tartışma konusu burada bahse değerdir. İlki Esenköy'deki eski Türk mezarlığında kayda geçmiş olup günümüzde kayıp olan bir mezar yazıtıdır. Bu mezar yazıtında mezar sahibinin Kadyandalı olduğu ve mezar cezasının Kadyanda'ya ödenmesi gerektiği yazılıdır (TAM II 127). Eğer bu yazıt in situ ise, cezanın Kadyanda'ya ödenmesinden dolayı, Kadyanda teritoryumunun Esenköy'e kadar ulaştığı sonucu çıkacaktır. Fakat bu durum antik coğrafya açısından sorunlar doğurmaktadır. Antikçağda tamamıyla Telmessos'a ait olması beklenen Fethiye Ovası'ndaki bu duruma ya bir kentin başka bir kentin teriyorumunda yer alan bazı arazilerinden ceza alabileceği[29] ya da Hoskyn'in de belirttiği gibi[30] taşın antikçağdaki asıl yerinden taşındığı[31] gibi açıklamalar getirilmiştir. Anıtın Tlos ve Telmessos arasındaki yolu doğrudan vermesinden dolayı bu iki kentin komşu olduğu ve yolun Esenköy'deki bahsi geçen mezarlık yakınından geçmesi gerektiği göz önüne alınırsa Kadyanda teritoryumunun (en azından anıt döneminde) günümüz Esenköy'ünün bulunduğu alana kadar ulaşmadığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla taşın Kadyanda'nın güney teritoryumunun kıyılarından taşındığını düşünmek daha makul görünmektedir. Bu yol hakkındaki diğer bir unsur da Pinara'nın yaklaşık 7,5 km kuzeyinde yer alan Aloanda yerleşimidir. Kabaağaç'tan kuş uçumu yak. 3 km kuzeybatıdaki Asarcık'ta bir tepe üzerine konumlanan bu yerleşim, antik hattın yak. 3 km batısında yer almakta olup, arazilerinin yola kadar uzanmış olabileceği düşünülmelidir. Böyle bir durumda anıtın Pinara – Telmessos yolunu verirken Aloanda'yı ya ara istasyon olarak (örn. "Pinara'dan Telmessos'a Aloanda üzerinden ...") ya da iki yol ("Pinara'dan Aloanda'ya ..." ve "Aloanda'dan Telmessos'a ...") bağlamında anması beklenirdi. Aloanda'nın anıtta anılmamasının çeşitli nedenleri olabilir. Bunlardan ilki Aloanda'nın Pinara'ya ya da Telmessos'a ait bir yer olabileceğidir[32]. Diğer bir neden de anıtta verilen yolun bu hat olmaması ihtimalidir. Böylelikle yol başka bir hattı (yani Babadağ güzergâhını) takip ettiğinden Aloanda kapsam dışında kalmış olabilir. Yol için diğer seçenek olan Babadağ güzergâhını 19. yüzyılın ortalarında Hoskyn, Spratt ve Forbes kullanmışlardı[33]. Bu yol diğer yola nazaran biraz daha kısa olup, anıttaki mesafeye (yak. 33 km) daha uygun görünmektedir[34]. Bu yolun Hisarönü ve Kayaköy yönünde ilerleyen bir başka kolu daha vardır, fakat bu yol mesafeyi uzatmakta olduğundan anıttaki yol olma ihtimali diğerine göre daha azdır. Anıtta verilen yol tarafımızca Babadağ üzerinden giden ikinci güzergâh olarak kabul edilmiştir.

Tlos ve Telmessos Arası

Bu yolun güzergâhını tespit edebilmek için en önemli nokta Ksanthos Nehri'ndeki geçiş yerini bulmaktı. Bunun için üç ihtimal vardır. Bunların içerisinde en kuzeyde bulunanı Atlıdere Köprüsü'dür. Bu köprü anıtta verilen Tlos ile Kadyanda ve Kadyanda ile Araksa bağlantılarını kurduğu için ortak kent olan Kadyanda'nın alanında olması gerekmektedir[35]. Bu nedenle güneydeki diğer iki geçiş yerine bakmak gerekmektedir. Bunlardan kuzeydeki günümüz Seydikemer ilçesi, diğeri de güneydeki Çaltıözü'nde bir köprü ayağının bulunduğu Allıkavak mevkiidir. Seydikemer geçişi muhtemelen günümüz köprüsünün bulunduğu alandan olabilir, bununla birlikte burada antik bir köprünün bulunduğunu söyleyebilecek bir verimiz yoktur. Diğer yandan her ne kadar yolculuk açısından oldukça uygun görünse de Seydikemer üzerinden verilebilecek bir güzergâh anıtta verilen mesafeden (= yak. 35 km) daha uzun olmaktadır. Bu durumları göz önünde bulundurarak yaptığımız incelemeler neticesinde bu yolun büyük ihtimalle, günümüze sadece bir ayağının kalıntılarının ulaştığı Allıkavak'taki antik köprüden geçerek Çaltıözü, Bozyer ve Esenköy üzerinden Telmessos'a ulaşmış olmasının en makul çözüm olduğuna kanaat getirdik[36].

Kadyanda ve Telmessos Arası

İki kent arasındaki yol güzergâhı için temel olarak iki ihtimal söz konusudur. İlki modern karayolunun ilerlediği hat, diğeri ise Eldirek üzerinden giden eski yoldur. Modern asfalt hizasından giden yol üzerinde Paşadöğüşlü

olarak anılan yerdeki Çatalçeşme hizasından itibaren 300 m kadar güneye yol döşemesi ve istinat duvarları takip edilebilmiştir. Bununla birlikte bu yol anıttaki mesafeye (= yak. 19 km) göre 1 km kadar uzun kalıp, kentin kuzeyinden dolanmaktadır. Halbuki ikinci ihtimal olan Eldirek hattı mesafe bakımından daha uyumludur ve kente güney ya da batıdan doğrudan ulaşma imkânı vermektedir. Ayrıca bu hat üzerinde antik yola işaret eden başka veriler de bulunmaktadır[37].

Telmessos ve Kalynda Arası

Bu yola ilişkin en önemli sorunlara yukarıda Oktapolis maddesinde değinilmişti (yuk. s. 502). Bu bağlamda, bahsi geçen Kalynda ve Lyrnai kentlerinin yerlerine ilişkin Şahin'in önerdiği çözümlerin ya da tartışmasında ulaştığı sonuçlardan bir tanesi de anıtta verilen Telmessos-Kalynda ve Kalynda-Kaunos mesafeleri ile ilgilidir. Şahin – Kalynda ve Lyrnai için önerdiği yeni yerler nedeniyle – anıtta verilen bu mesafelerin yanlışlıkla birbirinin yerine yazıldığını kabul etmiştir. Bu çözüm tarafımızca makul bulunmamıştır, zira böylesi önemli bir anıtta böyle bir hatanın yapılması neredeyse imkânsız olduğu gibi, Şahin tarafından verilen nedenler sunduğu teorinin kabul edebilmesi için çok yetersiz kalmaktadır (detaylar için bk. yuk. s. 35 ve dn. 24'da verilen referanslar).

Eşen (Ksanthos) Vadisi

Lykia'nın en erken ve en önemli kentlerinin bulunduğu Ksanthos Vadisi, Lykia'da en çok araştırma yapılan ve diğer kısımlara nazaran hakkında daha fazla bilgimiz olan bir bölgedir. Anıtta verilen bilgiler ve yapılan yüzey araştırmaları bu bölgenin tarihi coğrafyası için de pek çok yeni sonuç doğurmuştur. Anıtta güneyden kuzeye doğru, temelde Patara – Ksanthos – Sidyma – Pinara – Tlos – Araksa, yan bağlantılar olarak da batıda Kadyanda (Tlos ve Araksa'dan) ve doğuda Phellos (Patara'dan), Neisa (Ksanthos'tan) ve de yine doğuda (ikisi de Tlos'tan olmak üzere) Kastabara ve (Plata[...] üzerinde) Oinoanda yolları sıralanmıştır. Anılan kentler içerisinde Plata[...] hariç tüm yerler ve aralarındaki yollar ya da yolların güzergâhları tespit edilmiştir.

Ksanthos Vadisi'nde elde edilen sonuçlar arasında Ksanthos çıkışlı yollar önem arz etmektedir. Bu kent ile ilişkili, Patara, Sidyma, Pinara ve Tlos olmak üzere dört kente yol verilmiştir. Patara, Sidyma ve Pinara hatlarının yolu güney kapısından başlarken, Tlos yolu kuzey çıkışından başlamış olmalıydı. Patara hattı oldukça düz bir şekilde eski karayolu aracılığıyla neredeyse aynı hatta ilerlemektedir. Sidyma ve Pinara hatlarının yolu ise kentin güneybatısındaki antik köprüden geçerek tek yol olarak muhtemelen Gölbent çevresine kadar ilerlemiş, daha sonra da Sidyma ve Pinara yönünde ikiye ayrılmıştır[38]. Araştırmalarımız esnasında Sidyma antik hattı üzerinde Dereboğazı mezarlığında bulunan iki miltaşı, bölgedeki yolların Roma Dönemi'nde sürekli iyi bakım gördüğüne işaret etmektedir. Bu yazıtlardan bir tanesi Commodus Dönemi iyileştirme çalışmalarını belgelerken, diğeri de Diocletianus Dönemi yol yenilemelerini göstermektedir[39]. Bununla birlikte, anıtta Sidyma ve Pinara arasında herhangi bir yol verilmemiştir. Bu durum şaşırtıcı olmakla birlikte, konuya getirilen bazı açıklamalar durumu bir parça aydınlatabilmektedir[40]. Sidyma ve Pinara arasında ayrı bir yol inşa edilmemiş ya da kayda geçmemiş olmasının nedeni büyük ihtimalle Ksanthos-Sidyma ve Ksanthos-Pinara yollarının Gölbent sonrasındaki ikinci yarılarının bu hattı kendi kendine oluşturmuş olmasıydı. Sidyma ile Pinara arasında biraz daha batıdan (İzzettinköy ve Ekincik üzerinden) dağlık alandan gidebilecek bir yol bulunması ihtimali olmakla birlikte, yüzey araştırmalarımızda böyle bir yolun pek de konforlu olmayacağı, günümüzde bile Dodurga ile Minare arasındaki en eski ulaşımın Dereboğazı ya da İzzettinköy ve Yakabağ üzerinden yapıldığı anlaşılmıştır.

Ksanthos – Neisa – Khoma hattı, Ksanthos Vadisi'nden Milyas'a açılan iki hattan bir tanesidir (diğeri Tlos – Kastabara hattıdır, bk. aş. s. 39). Bu yolla ilişkili ilk arazi çalışmalarında hattın İslamlar, Köybaşı'nın hemen kuzeyindeki Alacaışık Gediği, Lengüme üzerinden gittiği kabul edilmiş, bu hattın ortaya çıkardığı mesafe ve

teritoryum sorunları nedeniyle tekrar yapılan çalışmalar neticesinde durumun bu olmadığı, yolun doğrudan Dumanlı Dağ üzerinden, Aklar yakınlarından ve Duman Gediği'nden geçtiği gözlemlenmiştir[41]. Bu vesileyle de vaktiyle Lengüme'de bulunmuş ama günümüzde kayıp olan miltaşındaki[42] mesafenin Ksanthos'tan değil, Patara'dan verildiği anlaşılmıştır. Böylelikle Patara'dan Neisa'ya uzanan bu bağlantının kuzeydoğu yönünde Milyas'a uzanan önemli bir yol olduğu ve Tabula Peutingeriana'da Patara'dan kuzeydoğu yönüne çıktığı görülen yol[43] ile özdeş olduğu sonucu çıkarılabilmiştir. Ksanthos'a ait olan Aklar/Asarcık yerleşimi de dikkate değer bir yerleşim olup[44], buraya ve buradan da kuzey dağlık kısımlara ulaşan bir antik yol olduğu tespit edilmiştir[45].

Ksanthos ve Tlos arasındaki yolun güzergâhı Ksanthos'un kuzeyinden Çavdır yönüne ilerlemekte ve Palamut Köyü'nden geçerek Mezar Gediği mevkiine kadar modern asfaltı takiben gitmektedir. Mezar Gediği başındaki sarnıçtan itibaren modern yol sola saparken eski güzergâh daha düz bir hatla kuzeye doğru ilerlemektedir. Yol buradan Kale Yıkığı Mevkii'nden geçerek dağ yamaçlarından Saklıkent'teki kapızın ağzına ulaşmaktadır. Günümüz modern köprünün bulunduğu yerden muhtemelen ahşap bir köprü ile geçerek dağ yamaçlarına yakın bir şekilde Kayadidibi mahallesine gelmekte, oradan da Bağlıağaç üzerinden Tlos'a ulaşmaktaydı. Saklıkent kanyonu Ksanthos ve Tlos arasında sınır oluşturabilecek en uygun yerdir. Bu kısımda Saklıkent'e gelmeden önce doğuya tırmanan muhtemelen Milyas bölgesine giden bir başka antik güzergâh da incelenmiştir. Oturakçam mevkiine çıkan bu yol aracılığıyla Aslanlıtaş mevkiindeki geçidin üstündeki bir tepeye ulaşılmaktadır. Bu tepe üzerinde çok sayıda yapı izleri tespit edilmiştir. Antik merdivenler, çeşitli bloklar ve kayaya oyulmuş nişler yer almaktadır. Oldukça stratejik bir konumda olan bu tepe olasılıkla gözetleme/karakol işlevi görmekteydi. Muhtemelen Ksanthos Vadisi'nden Milyas'a açılan Lengüme istikametinde ilerleyecek bir hattın geçiş noktasındadır. Şappaklar mevkiindeki yıkıntılar ve mozaik kalıntıları, Kisle mevkiinde kilise yıkığı ve Roma Dönemi'nden yazıtlı bir lahit parçası bu hatta işaret etmektedir. Söz konusu yazıtta mezarın Ksanthoslu bir kadın ve çocukları için yaptırıldığı okunmaktadır. Burası muhtemelen Ksanthos'a ait bir yerleşim alanıydı.

Ksanthos Vadisi'ndeki diğer önemli yollar ise Tlos'tan Pinara'ya, Telmessos'a (bk. yuk. s. 503), Kadyanda'ya ve Araksa'ya giden yollardır. Pinara yolu Çaltıözü/Allıkavak'taki antik köprüye kadar Telmessos yolu ile aynıdır (bk. yuk. s. 36 ve dn. 36). Köprü sonrasında Telmessos yolu Çaltıözü yönünde giderken, Pinara yolu Alaçat yönüne ilerlemekte ve nihayetinde Pinara'ya ulaşmaktadır. Kadyanda ve Araksa hedefli hat Atlıdere Köprüsü yakınlarına kadar tek yol olarak ilerlemekte, burada ikiye ayrılarak bir tanesi köprüden geçip Kadyanda'ya, diğeri de kuzeye düz ilerleyerek Araksa'ya ulaşmaktadır. Lykia Birliği ve Oinoanda Termessos'u arasında yapılan sınır antlaşması, özellikle Hellenistik Dönem için geçerli olmak üzere Atlıdere Köprüsü çevresinin, Tlos, Kadyanda ve Termessos/Oinoanda topraklarının kesişme noktası olabileceğine işaret etmektedir.

Kuzey Lykia: Kabalia ve Milyas Bölgeleri[46]

Tlos'un kuzey ve kuzeydoğusuna açılan yollar Kabalia ve Milyas bölgelerine ilerlemektedir. Kabalia ya da Kabalis isimleri anıtta anılmazken, Milyas ismi, Khoma'dan çıkan yolun hedefi olan Κόδοπα τῆς Μυλιάδος ("Mylias'ın Kodopa'sı") ifadesinde yer almaktadır. Anıttaki yolların arazi üzerindeki durumuna bakıldığında, Kabalia ile Milyas bölgelerinin bağlantısız olduğu görünmektedir. Örneğin, mümkün olduğu ya da gerçekte var oldukları halde Kodopa'dan ve Akarassos'tan Oinoanda'ya ya da Balboura'ya yollar verilmemiştir. Aynı şekilde Milyas ile Mnarike bölgelerinin arasında da yol bağlantısı olmayıp, Mylias Bölgesi'nden Doğu Lykia kentlerine yol verilmemiştir. Örneğin Soklai'dan Idebessos'a ya da Kitanaura'ya yol verilmemiştir. Bu da olasılıkla aradaki alanın Termessos'a ait olması ile ilgilidir. Nitekim bunu doğrulayan ve Claudius Dönemi'nden olan bir yazıt günümüz Gölova (Müğren) civarlarının Termessos ile Lykia arasındaki sınır bölgesi olduğunu göstermektedir[47]. Benzer şekilde Beydağları'nın Milyas ve Mnarike arasında kalan kısmının hemen doğusunda kalan Kitanaura kentinin anıtta Termessos'a ait olarak verilmesi ve Idebessos'tan Kitanaura'ya verilen yolun kısmen yapılmış

olması da bunun başka işaretleridir[48]. Anıtta Ksanthos Vadisi'nden Milyas'a açılan iki hat bulunmaktadır. Bir tanesi Ksanthos – Neisa – Khoma hattı iken (bk. yuk. s. 38), diğeri de Tlos – Kastabara – Khoma (MP B sat. 34-34, Y26-27) hattıdır. Kabalia'ya ise Tlos veya Araksa – Oinoanda – Balboura – Kibyra hattı ulaşmaktadır (MP B sat. 29-33, Y21-25).

Tlos'tan Kabalia ve Milyas'a giden hatların başlangıçları sayılabilecek Oinoanda (İncealiler Köyü, Urluca) ve Kastabara (Darıözü, Deliktaş) yollarının arazideki durumu anıtta verilen yolların kent teritoryumlarıyla olan ilişkisini anlamak için de önemli örnekler olmuştur. Tlos'tan Oinoanda'ya giden yol Plata[...][49] adlı bir yerleşimin topraklarından geçerken, Kastabara'ya giden yol doğrudan verilmiştir. Bu durumda Plata[...] ve Kastabara'nın Erken İmparatorluk Dönemi'nde Tlos'un komşuları olduğu ve Kastabara yolunun Plata[...] yerleşiminin topraklarına hiç uğramadan yani farklı bir hattan ilerlediği ortaya çıkmaktaydı[50]. Nitekim durumun gerçekten böyle olduğu arazi araştırmalarımızda tespit edilmiş, Oinoanda yolunun günümüz Köristan, Çökek, Bayır, Hacıosman Deresi'nin kuzey yakasından ilerlerken, Kastabara yolunun ise Tlos'un 4,5 km kadar kuzeydoğusundaki Derbent Deresi'nden çıkarak Cemalanı – Kuruova – Fırnaz – Deliktaş hattını takip ettiği tespit edilmiştir.[51]

Tlos ve Oinoanda arasındaki dağlık coğrafyada önemli diğer bir husus da araştırmamızda incelenip sonuçlandırılmıştır. Tloslular ve Oinoanda Termessosluları arasında Hellenistik dönemde yapılan bir sınır sözleşmesinde[52] "Masa" adında bir dağın sınırlandırılma işlemi söz konusuydu. Aynı dağ Caesar ve Lykia Birliği arasında MÖ 46 yılında yapılan müttefiklik antlaşmasında da kuzey Lykia'nın sınır hattında gösterilmişti[53]. Bu dağın günümüz Hacıosman Dağı olduğu 2019 araştırmalarımızda yılında tespit edilebildi[54]. Masa Dağı'nın günümüz Hacıosman Dağı olması hem Hellenistik Dönem'de hem de Roma Çağı'nda Tlos ve Termessos/Oinoanda'nın teritoryumları ve aralarındaki sınırlara yönelik bazı soruları da beraberinde getirdi. Bu sonuç öncelikle, Tlos'un dolayısıyla Lykia'nın Hellenistik Dönem'deki kuzey sınırının Termessos'a yakın konumda, günümüz Hacıosman Dağı'nın kuzey bitişine kadar uzandığını göstermiştir. Bu durumla birlikte oluşan sorulardan bir tanesi Hacıosman Dağı'nın güneybatı yamacında konumlanan ve antik kalıntıların bulunduğu Çökek'in antikçağda bu iki kentten hangisine ait olduğu hakkında olmuştur. Bu sorunun cevabına dair elimizde doğrudan bir veri bulunmamaktadır. Rousset, iki yazıta istinaden Çökek'in İmparatorluk Dönemi'nde Oinoanda teritoryumunda kaldığına işaret etmektedir[55]. Hal böyleyken Hellenistik Dönem'de teritoryumunun bu kadar kuzeye gittiğini anladığımız Tlos'un Roma Dönemi'nde neden Köristan yakınlarına kadar çekilmiş olduğu karanlıkta kalmaktadır. Buna yönelik kesin bir açıklama getirilememekle birlikte, bu düzenleme Lykia'nın eyalet olduğu ya da Oinoanda/Termessos'un Lykia'ya katıldığı dönemlerde[56] ya da Roma İmparatorluk Dönemi içlerinde yapılmış olabilecek değişikliklerle (krş. aş. s. 511: Olympos ve s. 514: Phaselis) ilgili olabilir.

Söz konusu Hellenistik sınır sözleşmesinde kentler arasındaki sınır hatları ile ilgili bir başka durum daha göze çarpmaktadır. Yazıtta Oinoanda Termessosluları'nın ilkin Kadyandalılar ve Tloslıların kendi topraklarından transit geçiş hakları olmadığına dair şikâyette bulunduklarını, ama daha sonra yapılan bu sözleşme ile bu geçişleri kabul ettiklerini okumaktayız. Bu durum, Oinoanda Termessos'unun Tlos ile olan komşuluğunun yanı sıra, Hellenistik Dönem'de Kadyanda ile de bir sınırdaşlığa işaret etmektedir. Böyle bir sınırdaşlık ya Kadyanda teritoryumunun Ksanthos Nehri'nin doğusunda Masa Dağı'nın kuzey-kuzeybatı yakınlarına kadar uzanmış olması ya da Oinoanda Termessos'unun topraklarını Ksanthos Nehri'nin kuzey kısımlarına kadar genişletmiş olması ile mümkündür. Diğer taraftan Oinoanda Termessos'unun bu olayda Araksa ile bir sıkıntı yaşamamış olduğu da görülebilmektedir, zira Kadyanda ile Oinoanda Termessos'unun arasında konumlanmasına rağmen sözleşmede Araksa'nın adı geçmemektedir. Durumu anlamaya yardımcı olması için söz konusu coğrafyanın sözleşmeden yak. 200 yıl sonrasına ait olan Patara Yol Anıtı'ndaki durumuna bakmak yerinde olacaktır. Anıttan Tlos, Kadyanda ve Araksa'nın birbirine komşu olduğu ve sınırların kesiştiği alanın Atlıdere Köprüsü civarlarında olması gerektiği sonucu çıkarılabilmektedir. Bu aynı zamanda Oinoanda (Hellenistik Termessos) kenti topraklarının

Roma Dönemi'nde herhangi bir şekilde Ksanthos Vadisi'ne ulaşmadığını, Kadyanda'ya komşu olmadığını ve de batı ve güneybatıda sadece Araksa ile komşu olduğunu kesin olarak göstermektedir. Bu sınır değişiklikleri de yine Lykia'nın eyalet yapılanması çerçevesinde gerçekleşmiş olabilir.).

Kasaba Ovası Çevresi

Kasaba Ovası çevresindeki yollar anıtta anılmamaktadır. Bununla birlikte anıtın C yüzünün ilk blok sırası boştur. Kesin olmamakla birlikte, teorik olarak bu iki bilginin birbirini tamamlayabileceği düşünülebilir. Bu nedenle de Kasaba Ovası'nın etrafındaki yolların anıtın tamamlandığı döneme yetişmediği, eğer aynı proje kapsamında yol yapımı devam etmişse bu yolların listeye daha sonra eklenmesinin planlanmış olabileceği ya da bu boş alandaki bilgilerin boya ile yazılmış böylece de günümüze ulaşmamış olabileceği fikirleri vardır. Bu boş kısımda söz konusu olmasını bekleyebileceğimiz kentler arasında Arneai, Neisa, Kandyba, Kyaneai, Myra, Trebendai ve Limyra bulunmaktadır. Bu kentler arasındaki bağlantıların bir kısmı Kasaba Ovası'nın içinden ya da kenarından bir şekilde geçmekteydi. Arazide yapılan çalışmalara göre anıtın bu boş kısmına çeşitli öneriler yapılsa da kesin bir sonuca ulaşmak mümkün olmamaktadır[57].

Başgöz (Arykandos) ve Alakır Çayları Çevresi

Antik Arykandos (Başgöz) Vadisi'nin iki ucunda iki büyük kent bulunmaktadır: kuzeyde Arykanda (Arif), güneyde Limyra (Zengeler). Aralarında başka bir kentin olmadığı ve bu vadinin çevre arazilerini paylaştığı anlaşılan bu iki antik yerleşimin arasındaki mesafe miktarı anıtta günümüze ulaşmamıştır. Fakat bu sayı günümüzdeki modern yol üzerinden olan 25-27 km'ye (yak. 136-144 stadia) yakın bir değerde olmalıdır. Arykandos Vadisi'nden Alakır Vadisi'ne geçiş üç adet yol ile verilmiştir. Kuzeyde Arykanda'dan Idebessos ve Lesei[...] yerleşimlerine olan yollar Belen Yaylası'na kadar ortak güzergâhı izlemekte ve sonrasında ise kuzey ve güney yönlerine iki yol olarak ayrılıp vadiye giriş yapmaktadır. Limyra'dan Korydalla'ya giden yol ise ünlü Kırkgöz Köprüsü'nün bulunduğu yerden geçerek[58] güneyden Alakır Vadisi'ne girmektedir.

Alakır Vadisi'ndeki yerleşimlerin çoğu küçük ya da orta büyüklükte kentlerdir. Güneyden kuzeye doğru vadinin batı yakasında Korydalla, Rhodiapolis, Madamyssos, Lesei[...], Akalissos, Idebessos sıralanırken, vadinin doğu yakasında ise Gagai, Pygela ve Korma yer alır. Bu bölgede yapılan araştırmaların en önemli sonuçları, daha önceden ismi bilinmeyen Madamyssos ve Pygela yerleşimlerinin keşfedilmesi oldu. Anıtta verilen bilgiler ışığında Rhodiapolis'in kuzeyinde aranması gereken Madamyssos epigrafik verilerle kesin olarak Baysı Köyü civarındaki kalıntılarla özdeşleştirilebildi[59]. Aynı şekilde Pygela da Güzören Köyü yakınlarındaki Kepez Tepe üzerinde bulunan mezar yazıtları aracılığıyla tespit edildi[60]. Yine ilk kez anıtta karşımıza çıkan Lesei[...] yerleşiminin yeri için de Yenikışla Köyü yakınlarındaki kalıntılar önerilmişti[61]. Fakat Lesei[...]'in önerilen bu yerin karşı tarafında yani günümüz Alakır barajının doğu ve kuzeydoğusuna düşen yamaçlarda olması beklenmelidir. Çünkü Korydalla-Akalissos yolu Rhodiapolis ve Madamyssos topraklarından geçerken Lesei[...] anılmamıştır. Ayrıca, Lesei[...]-Rhodiapolis yolu doğrudan verilmiştir, fakat önerilen yer ile Rhodiapolis arasında büyük ihtimalle Madamyssos toprakları bulunmaktaydı.

Patara ve Phaselis Arası Kıyı Hattı

Yol listesinin son kısmında tekrar Patara'ya dönülmekte ve doğu yönünde ilerleyerek Patara – Phellos – Kyaneai – Myra – Limyra – Korydalla – Gagai – Korykos – Phaselis kentleri arasındaki kıyı hattı verilmektedir. Bu hat Tabula Peutingeriana'da gösterilmiş olmakla birlikte, orada yol üzerindeki kentlerden sadece Patara, Antiphellos, Korydalla ve Phaselis işaretlenmiştir[62]. Bu hat üzerinde Patara'dan Limyra'ya kadar olan kısım

tarafımızca nispeten daha iyi incelenebilmiştir. Araştırmalarımızda kentler arası yollar hakkında gündeme gelen bazı hususlara dikkat çekilebilir.

Patara – Phellos arasındaki güzergâhta Delikkemer hattı, Bezirgân yolu ve Gökçeören kalıntıları tartışmalı sayılabilecek konulardan bir tanesi olmuştur. Yüzey araştırmalarımızın ilk dönemlerinde Patara'dan Phellos'a giden yolun Kısık Boğazı'ndan, yani Ksanthos'a giden yolla aynı hatta çıkış yaptığı kabul edilmişti. Bu yöndeki ilk düzeltme Patara'nın kuzey doğusunda Çamurlağı Tepesi'nin güney yamacında bulunan miltaşları[63] aracılığı ile yapılarak, yolun en baştan itibaren ayrı bir hattan kuzeydoğu yönünde ilerlediği anlaşıldı. Bu yolun bir kolu Çilidere boyunca Yeşilköy yönünde inerken, diğer bir kolu da Delikkemer yönünde ilerlemektedir. Delikkemer'deki iki kapının ve bu kapıların geçiş yönlerine işaret edecek şekilde su kemerinin doğu ve batı yüzlerinde kapıların yanına konan yazıtların işaret ettiği üzere yolun bu ikinci kolu muhtemelen bu kapılardan geçmekteydi. Yolun Delikkemer'den sonraki kısmı maalesef takip edilememiştir. Yolun ayrıca Kalkan Sarnıçbaşı mevkiinden sonra Bezirgân yaylasına çıkmadan Kaputaş yarığını takiben ilerlediği de tespit edilmişti[64]. Bu çalışmalarda Bezirgân Yaylası'nın güney ucundaki kanalın antikiteden olmadığı, zaten var olan doğal bir obruğun muhtemelen Osmanlı döneminde tünel şeklinde bir kanala dönüştürülerek ovada biriken suyun daha rahat boşaldığı bir sisteme dönüştürüldüğü fikrine de yer verildi.

Bu hat üzerinde diğer önemli bir merak konusu yol listesinde Gagai ve Phaselis arasında verilen Korykos kenti hakkındadır. Konunun temeli, Patara Yol Anıtı'nda adı görülene kadar sınırlı sayıda kaynaktan bilinen Korykos yol listesinde görünürken antikçağda meşhur ve önemli olduğuna şüphe olmayan Olympos kentinin anıtta geçmemesine dayanır. Yol anıtında Gagai'a yak. 21 km, Phaselis'e de yak. 25 km mesafede verilen Korykos'un yeri Olympos kentine ya da çevresine denk gelmekte ve bu mesafelere yerleştirilebilecek başka bir kara yerleşimi bulunmamaktaydı. M. Adak'ın 2004 yılında yayımladığı makale konuyu kapsamlı bir şekilde ele alan ilk çalışmadır. Makaledeki tüm kurgunun yönünü tayin eden ana malzeme Olympos'un hemen güneyindeki Musa Dağı üzerinde tespit edilen antik kalıntılardı. Adak, Musa Dağı üzerindeki bu kalıntılara yönelik yapılan araştırmalarla dağ yerleşiminin liman yerleşiminden daha büyük ve daha önemli olduğu çıkarımını yapmıştı[65]. Bu teori özetle şöyleydi: Olympos kenti MÖ II. yüzyıl başlarında Musa Dağı üzerinde kurulmuştur. Aynı dönemde aşağıdaki Korykos ise Olympos'a ait bir liman yerleşimidir. Olympos MÖ II. yüzyılın sonlarında Lykia Birliği'ne üye olmuş, fakat MÖ 82 civarında Zeniketes'in kenti ele geçirmesiyle bu üyeliğini kaybetmiştir. Kısa süre sonra Romalı General Servilius Vatia (Isauricus) tarafından kent kuşatılarak alınmıştır. Kentin önemi bundan sonra gittikçe düşmüş ve limanı olan Korykos öne çıkarak dağ yerleşiminden gelen nüfusla birlikte büyümeye başlamıştır. Bu liman yerleşimi Korykos adını uzun bir süre korumuş fakat Hadrianus Dönemi'nde kentin adı, liman sakinlerinin eski dağ yerleşimlerine izafeten, muhtemelen imparatora sunulan bir talep üzerine, Olympos olarak değiştirilmiştir. Böylelikle Patara Yol Anıtı'nda neden Olympos değil de Korykos isminin görüldüğüne dair bir açıklama getirilmiş oluyordu. Adak ilgili tüm antik kaynakları, epigrafik verileri ve arazi gözlemlerinin sonuçlarını tutarlı bir şekilde harmanlayarak bu fikri sunmuştu.

Bu teori, kısmen ya da tamamen, çeşitli yayınlarda ele alındı ve farklı bakış açıları ile değerlendirildi, kısmen desteklendi, kısmen de reddedildi. Bu yayınlar bazen doğru soruları ya da doğru yaklaşımları içerse de asıl sorun bu araştırmacıların Adak'ın önerilerini tam olarak anlamamış olmalarıdır. Bu yaklaşımların erken örneklerden bir tanesi E. Uğurlu-Özer tarafından 2007 yılında kaleme alınan bir makalede bulunabilir. Uğurlu-Özer Olympos'un Musa Dağı'nda olabileceğini kabul ederken, Korykos'un Atbükü yakınlarında aranması gerektiğini belirtmektedir[66]. Uğurlu-Özer – eğer buranın adı Korykos idiyse – Vespasianus Dönemi hamam yazıtında[67] bir yerleşim adının olmaması (ki bu gayet olağan bir şeydir), Korykos adının Yol Anıtı'ndan sonra görülmemesi ve MS II. yüzyıldan itibaren de Olympos adının görülmeye başlaması nedeniyle, tarihsel bir önemi görülemeyen Korykos'a imparatorluk desteğiyle bir hamam yapılmasını pek de akla yatkın görmemekte, Vespasianus Dönemi

hamamları olan diğer kentlere bakıldığında geçmişlerinde zaten önemli bir statüde olduklarını, fakat Korykos'un böyle bir geçmişi bulunmadığını belirtmektedir. Yazar ayrıca eğer Korykos "gelişen bir kent" olarak farz edilip böyle bir hamamın yapılabileceği bir yer olarak kabul edilse bile, ilerleyen dönemlerde adını korumayıp dağ kenti Olympos'tan gelenler arasında asimile olmuş olabileceği fikrini de anlayamamaktadır. Nihayetinde de Olympos'un yukarı kent ve liman kenti olarak iki bölüm halinde değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Adak'ın bu yöndeki tartışması temelde hem yukarı hem de aşağı yerleşimin iskân sürecine ve hangi ismin ne zaman kullanıldığına yöneliktir. Adak, makalesinde bu iki ayrı yerleşimi ayrı birimler olarak almadığı gibi, Korykos limanının Atbükü civarında aranamayacağı da aslen açıktır[68]. Çünkü Yol Anıtı'nın Atbükü gibi ıssız ve değil bir kentin, bir yapının bile olmadığı bir yere yol vermesi imkansızdır. Civarda yapılaşmış bir liman beklentisini karşılayacak tek yer Olympos liman yerleşimidir.

Bu konudaki en yeni çalışma 2020 yılında H. S. Öztürk ve Ö. E. Öncü tarafından yayımlandı. Makalenin en önemli farkı arkeolojik malzemenin tartışmaya daha fazla dahil edilmiş olmasıdır. Liman yerleşiminin Hellenistik Dönem'de güney kenti çevreleyen kent duvarlarının en erken arkeolojik kalıntıları olduğu, tiyatronun ilk evrelerinin Hellenistik Döneme tarihlenmesi gerektiği tartışmaya şüphesiz yeni katkılar olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca MÖ I. yüzyıl ve MS I. yüzyıl arasında tarihlenmesiyle liman kentinin en erken epigrafik verisini içeren bir lahit yazıtı da sunulmuştur. Makalede ayrıca, Musa Dağı üzerindeki kalıntılar da yeniden değerlendirilmiş ve kalıntıların Adak'ın bahsettiği kadar yoğun ve geniş olmadığı, Adak'ın nekropolis olarak belirttiği birimlerin görülemediği, sadece tanımlaması yapılamayan üç adet yapı bulunduğu ve bu kalıntıların kesin bir bilgi sunamayacağı vurgulanmıştır. Edebi metinlerin ve epigrafik verilerin uzunca tartışılması neticesinde varılan sonuç şu şekildedir: Olympos Hellenistik Dönem'de Lykia'nın önemli kentlerinden birisidir ve bu kent limanda kurulmuştur. Musa Dağı'ndaki yerleşim ise Olympos'un teritoryumunda olup, muhtemelen Olympos'un akropolisidir. Zeniketes burayı kalesini kurmak için seçmiş, Servilius Vatia'nın burayı alması neticesinde yerleşim MÖ 76 yılında ager publicus ilan edilmiş ve kentin Olympos ismini kullanması yasaklanmıştır. Bu yasaklı dönemde liman sakinleri ise zaten hemen kuzeye doğru uzanan sahil için kullandıkları Korykos ismini kentin ismi olarak benimsemişlerdir. Olympos isminin yeniden kullanımı da muhtemelen Vespasianus Dönemi'nde (ya da belki öncesinde) gerçekleşmiştir.

Öncelikle makalenin ilk kısımlarında yer alan "another city called Korykos" ve sonlarda yer alan "two different poleis" ifadelerinden Adak'ın teorisinin tam anlaşılmadığı, yukarıda bahsi geçen bir önceki çalışmada (yuk. dn. 66) olduğu gibi, burada da görülmektedir[69]. Öncelikle şunu belirtmekte fayda vardır: Adak, Olympos ve Korykos'u zaten ayrı, bağımsız birimler ya da halklar olarak görmemiştir ve makalesinde buna yönelik bir ifade bulunmadığı gibi, tersine aşağı yerleşimin dağ yerleşimin limanı olduğunu zaten belirtmektedir[70]. Dolayısıyla, kurgusunda herhangi bir "another city" ya da "two different poleis" yoktur. Şahin'in 2014 tarihli Türkçe kitabında da "Korykos (Olympos)" başlığı altında durum açıkça belirtilmişti[71]. Ulaşılan sonuçlar açısından görülebilen en temel iki fark, Öztürk ve Öncü'nün Olympos kentinin kuruluşunun dağda değil limanda gerçekleştiği ve Olympos isminin kullanılma yasağının kaldırılışının Vespasianus Dönemi'nde (ya da daha önce) olduğu fikirleridir. Bununla birlikte bu sonuçlar için kullanılan bazı argümanları değerlendirmek gerekir. Öncelikle liman kentinde Hellenistik Dönem kalıntılarının ya da Menemakhos'unki gibi mezarların[72] olması zaten şaşırtıcı değildir, çünkü zaten beklenen budur, zira ister dağda olsun ister kıyıda olsun korsanlık faaliyetine karışmış bir kentin elbette ki aktif bir limanı olacaktı ve bu liman başından beri kullanılmaya devam etti. Mevcut tiyatronun şu an görülmeyen öncülünün Hellenistik Döneme tarihlenmesi, detayı makalede verilmeyen bazı incelemeler ve tiyatronun kent duvarı ile olan ilişkisi çerçevesinde yapılmıştır. Eğer tiyatro gerçekten MÖ I. yüzyıl öncesine tarihlenebilirse liman yerleşimi hakkında çok daha belirgin bir veri sunacaktır ve tartışmaya başka bir boyut kazandıracaktır. Makalede ayrıca bir tiyatronun bulunması ve polis olma arasında kesin bir bağlantı kurulduğu

görülmekte ve Musa Dağı'ndaki kalıntılar arasında bir tiyatro olmamasının yerleşimin polis olmadığına işaret ettiği vurgulanmaktadır (s. 263). Bu çoğu durumda kabul edilebilir olmakla birlikte, her zaman böyle olmayabileceği de unutulmamalıdır. Çünkü tiyatrosu tespit edilemeyip kent olan ya da tiyatro yapısı olup da kent olmayan yerler de vardır (Letoon gibi). Oktapolis bölgesinde Hellenistik Dönem'de bir polis olduğunu bir yazıttan (TAM II 168) kesin olarak bildiğimiz Hippoukome kentinin, değil bir tiyatrosu, hiçbir kamu binası bile henüz tanımlanmamıştır. Bir başka örnek ise Melanippe kentidir. Bu yerleşimin lokalize edildiği bugünkü Karaöz-Korsan Koyu civarlarında, muhtemelen Athena Tapınağı'ndan dönüştürülmüş bir bazilika dışında tanımlanmış bir kamu yapısı bilinmemektedir. Bununla birlikte orada bazilika temelinde bulunmuş MÖ I. yüzyıla ait bir yazıtta kentin arkhonlar tarafından yönetilen tipik bir polis olduğu yazılıdır[73]. Attaleia'nın batısında ve güneybatısında olan ve polis olduklarını bildiğimiz Tenedos ve Olbia da bu bağlamda örnek olarak verilebilirler[74]. Elbette delilin yokluğu yokluğun delili değildir, yukarıda verilen tüm örneklerde tiyatronun bir şekilde günümüze ulaşmamış ya da henüz bulunamamış olması da gayet mümkündür. Fakat 15 yıllık bu araştırma sürecimizde, belli metropoller hariç, bir yerleşimin statüsünün arkeolojik kalıntılara göre anlaşılmasının ya da bunlara bakarak dönemsel statü tahminleri yapmanın pek çok riskli noktası olduğunu gözlemleme fırsatımız oldu. Bu nedenle, yerleşimin belli bir dönemde polis olmasına yönelik en kesin kanıtın, kentte o döneme tarihlenebilecek ve içeriğinde Olympos ya da Korykos ile ilişkili boule ya da polis ifadesinin ya da bunlara işaret edebilecek bilgilerin yer aldığı bir yazıtın bulunmasıyla elde edilebileceğini belirtmekte fayda vardır. Dolayısıyla bu çalışmalar Adak'ın teorisine bir parça katkıda bulunmuş olsa da temel tarihi ve coğrafik yaklaşım noktalarını değiştirmemişlerdir.

Bu tartışmanın en kritik noktasının, Patara Yol Anıtı'nda Olympos değil, Korykos isminin görülmesi olduğuna şüphe yoktur. Çünkü MS 45 yılında yerleşimin adının hem Lykia Birliği'nce hem de Romalılarca resmi olarak Korykos olarak kabul edilmiş olduğunun tek başına kesin bir kanıtıdır. Bu anıtta anılan kentlerin bir şekilde bağımsız olduğu daha önce çok kere zaten gözlemlenmişti (bk. yuk. s. 501). Elbette ki asıl soru kent için Korykos isminin hangi dönemde kullanıldığı ya da Olympos isminin hangi dönemde kullanılmadığıdır. Tüm kaynakları tek tek tartışmak bu yazının amacı olmadığından, belli noktalara değinmek şimdilik kâfi gelecektir. Strabon (14.3.8) Olympos'un bir kent ve bir dağ adı olduğunu, Korykos'un da bir sahil şeridi olduğunu açıkça belirtir. Fakat bu durum Strabon'un kendi dönemini yansıtmamaktadır, çünkü Artemidoros'tan (MÖ 100 civarları) aldığı bilgileri kullanmaktadır. Yine Artemidoros ışığında Strabon (14.5.7), Zeniketes'in "korsan sığınağı"nın (πειρατήριον) tüm Lykia, Pamfilya, Pisidya ve Milyas'ın görülebildiği Olympos Dağı'ndaki aynı adlı kale (φρούριον) olduğunu belirtir. Öte yandan, Korykos sahilinin ve limanının Zeniketes'e ait olduğunu söyleyerek Korykos'u bir kent olarak göstermez[75]. O halde Zeniketes olaylarından önce Olympos bir polis olup, Korykos sahili ve limanı Olympos'a aitti. Nihayetinde Zeniketes hakimiyetinin sonlandırılması ile Olympos isminin kullanımdan kaldırıldığı ortak görüş olarak zaten kabul edilmektedir. Bundan sonraki süreçte Korykos isminin kent için kullanıldığına ilk kanıt MÖ 43/42 yıllarında yazıldığı kabul edilen Brutus mektuplarından gelmektedir[76]. Brutus Lykia Birliği'ne yazdığı bir mektubunda, Patara, Myra, Korykos ve Phaselis yurttaşlarının Ksanthos'tan kaçanlara barınak sağlamaması için göz dağı vermektedir[77]. Burada verilen dört kentin de aynı statüde değerlendirildiği açıktır ve bunlar limanı olan dört önemli kenttir. Dikkat edilirse, mektupta Andriakeliler değil Myralılar anılmıştır, çünkü Andriake bir kent değil, Myra'nın limanıdır. Kişi Andriake'de doğup büyüse bile resmi vatandaşlığı doğal olarak her zaman Myra'ya kayıtlıydı. Nitekim, her kentte olduğu gibi, Myra teritoryumunda kalan mezar yazıtlarında kişi etnikonunun Andriakeli değil, her zaman Myralı olması da bu resmi durum nedeniyledir. Aynı durum bir asır kadar sonra dikilen Yol Anıtı için de geçerli olup aynı nedenle listede Andriake anılmazken, Myra verilmiştir. Yani, eğer Korykos bahsi geçen dönemlerde Olympos'un limanı sayılsaydı ya da kentin resmi adı Korykos değil de Olympos olsaydı, Brutus'un mektubunda Korykosluları (Κωρύκιοι) değil Olymposluları (Ὀλυμπηνοί), Yol Anıtı'nda da Korykos'u değil Olympos'u görürdük. Bu nedenlerle bu dönemlerde kentin resmi adının Korykos olduğu kesindir. Kentin teritoryum sınırlarını gösteren ὅ(ρος) Κω(ρυκίων) ya da muhtemel (ὅρος)

Κωρ(υκιῶν) Φασ(ηλειτῶν) yazıtları[78] da aynı şekilde ilgili dönemde kentin hem adının Korykos olduğunu hem de bağımsız statüde yer aldığını göstermektedir. SMM (Stadiasmus Maris Magni) Korykos'u bir liman olarak Phaselis ve Phoinikous arasında sıralar.[79] Ayrıca SMM kent ya da bağlı liman ayırmaksızın doğrudan ilgili limanın adını vermektedir, Andriake'nin anılması da buna bir örnektir (bk. dn. 79). En erken MS II. yüzyıla ait olan eserin Augustus Dönemi'nde Agrippa'nın yaptığı coğrafi çalışmalara ya da daha önceki kaynaklara dayandığı da bilinmektedir[80]. Bu nedenle bu metinde Olympos'un yerine Korykos'un yer alması hem böyle anlaşılabilir hem de II. yüzyılda bile limanın ve bulunduğu kıyı şeridinin adının hala Korykos olduğuna işaret edebilir. Öte yandan II. yüzyılda Ptolemaios, zaten Olympos'un polis olduğuna vurgu yaparak Hiera Akra (Gelidonya) ve Phaselis arasına yerleştirmiştir[81]. Diğer edebi kaynaklar ya da diğer arkeolojik veya epigrafik malzemeler konuyla ilgili yönlendirici veriler sunsa da bu tartışmaya açıklık getirecek doğrudan bir bilgi sağlamazlar. Bu nedenle, Patara Yol Anıtı, Brutus'un mektubu ve sınır yazıtları Gagai ve Phaselis arasındaki kentin resmi adının bir dönem Korykos olduğunu kesin olarak bildirmektedirler. Bu sürecin sonu, yani Olympos isminin yeniden kullanılmaya başladığı dönem için de kesin bir şey söylemek henüz mümkün değildir. Öztürk ve Öncü bunun Vespasianus Dönemi'nde ya da daha öncesinde olabileceğini belirtmektedir. Bunun Hadrianus Dönemi'nde olması da en az aynı derecede ya da belki daha fazla mümkündür[82]. Öztürk ve Öncü'nün Vespasianus ya da daha öncesi dönemde gerçekleşmiş olabileceğine yönelik veriler olarak kullandığı yazıtlar, imparatorların kente yatırım yaptıklarını gösteren (Vespasianus Hamamı, bk. yuk. dn. 67) ya da kentte imparatorun saygı görmesine (Augustus Yazıtı[83]) yönelik yazıtlar olup, kentin isim değişikliğine işaret eden bir veri taşımamaktadırlar. Her koşulda Claudius Dönemi'ne kadar kentin adının Korykos olarak kaldığını Patara Yol Anıtı zaten ispatlamaktadır. Kent Korykos olarak böylesi önemli bir resmi yol listesinde yer alabilmişse, yine Korykos olarak imparatorların ya da Lykia Birliği'nin diğer lütuflarına da nail olması gayet mümkün ve normaldir. Bu durumun daha anlaşılır olmasını sağlayacak veriler, Musa Dağı ya da liman yerleşimlerinde bulunabilecek ve beklenen içeriğe sahip erken dönem yazıtları olacaktır. Böyle bir yazıt Musa Dağı'nda da bulunsa aşağı liman yerleşiminde de bulunsa, tanımlanabilir bir topoğrafik tasvir içermedikçe kent merkezinin hangi dönemde neresi olduğu ya da bu yerlerden hangisinin daha eski olduğu yine de kesin olarak anlaşılamayacaktır. Önünde sonunda, limandaki ya da dağdaki yerleşimlerden hangisi daha eski olursa olsun, her iki yerleşim alanının da aynı kent teritoryumu içerisinde olduğu muhakkaktır. Zeniketes olayları öncesinde Olympos ve Korykos ilişkisi idari anlamda Myra ve Andriake ilişkisine benzetilebilir. Daha sonra isimlendirmede bir değişiklik yaşandı ve kentin ismi değişik dönemlerde Olympos da olsa Korykos da olsa egemenlik alanı aynı coğrafi alanı kapsamaktaydı.

Bununla birlikte kentin (belki sonradan) Beycik civarlarına kadar genişlemiş olduğunu orada bulunan MS III. yüzyıl mezar yazıtları göstermektedir[84]. Bu bağlamda Beycik'in hemen 4-5 km kadar kuzeydoğusunda bulunan ve gizemini hala sürdüren Fırıncık antik yerleşimi ayrı bir önem arz etmektedir. Yerleşimden henüz hiçbir yazıt bilinmediğinden yerleşimin adına ya da nereye ait olduğuna dair kesin bir şey söylemek mümkün değildir. En azından yukarıda bahsedilen Beycik etrafındaki mezar yazıtlarına göre MS I. yüzyıl sonrası bir dönemde Olympos kontrolüne geçtiği gözlemlenebilir. Fırıncık yerleşiminin basit bir kalıntı grubu ya da bir köy olmadığı çok defa ortaya konmuş, hatta polis olabileceği belirtilmiştir[85]. Fırıncık yerleşiminin tarım arazileri görünüşe göre doğu yönünde değildir. Tahtalı Dağı'nın güneydoğu uzantısı hattının kuzey ve kuzey doğusunda bu tip araziler olmadığı gibi, buradan itibaren Phaselis teritoryumunun başlamış olması daha akla yatkındır[86]. Bununla birlikte Beycik'teki arazileri bu yerleşim kullanmış olmalıdır. Kentin ekonomik gelir kaynakları arasında dağlık coğrafyasından kaynaklı kereste ve batısında kalan yüksek yaylalarda hayvancılık ya da tarım yapmış olması da gayet olağandır. Böyle bir durumda teritoryum alanının batıya doğru genişlemiş olması da beklenebilir, nitekim bu yönde genişlemeye engel olabilecek bir yerleşim de yoktur.

Bu dağlık arazilere en yakın iki kent kuzeyde Lykai (Bölücekkaya) ve güneyde Pygela (Güzören) kentleridir. Patara Yol anıtında C yüzü satır 13'teki 51 no'lu yol için ἀπὸ Λυ[κ]ῶν διὰ Κολλύβων εἰς Πύγε[λα στά]δια ρ[..΄], yani "Lykai'dan Pygela'ya Kollyba üzerinden 1[28?] stadia(= yak. 23,7 km)" yazmaktadır. Bu ifadeden Lykai ve Pygela arasında Kollyba arazileri olduğu anlaşılmaktadır. Bu yol güzergâhı için iki öneri sunulabilir. İlki Şahin'in önerdiği Gödene üzerinden giden yoldur. Bu yol Lykai'dan güneye 5 km kadar ilerledikten sonra Teke Dağı'ndaki geçidi batı yönünde geçerek Gödene'ye ulaşmaktadır. Şahin Gödene'nin 3 km kadar kuzeyindeki Akçağıl Köyü civarındaki kalıntıların Kollyba olabileceğini belirtmektedir[87]. Fakat Kollyba'nın Akçağıl civarında olması durumunda, anıtta kenti neden διὰ Κολλύβων ("Kollyba üzerinden") olarak gördüğümüz, ve Lykai-Kollyba, Kollyba-Pygela ya da Kitanaura-Kollyba, Korma-Kollyba gibi doğrudan yol bağlantıları kapsamında verilmediği soruları da beraberinde gelmektedir. İkinci bir hat ise Tahtalı Dağı'nın batı sırt belinden geçerek Karagöl Yaylası üzerinden giden güzergâhtır. Bu güzergâh ilkine göre daha kısa olmakla birlikte, Tahtalı sırtları güneyinde daha yüksek ve daha zorlu çıkılan bir kota ulaşmaktadır. Bu durumda bu yol üzerinde arazisi (örn. Tahtalı Beli çevresi) olabilecek Fırıncık yerleşimi Kollyba için belki diğer aday olarak gösterilebilir. İplikçioğlu, Karagöl Yaylası'nın hemen güneybatı kenarında Pygela kentinin ca. 2,8 km kadar kuzeydoğusundaki Meşeliçukur mevkiinde bulduğu ve üzerinde OK yazan bir sınır yazıtını yayımladı.[88] İplikçioğlu yazıtı Geç Hellenistik/Erken Roma dönemine tarihlemiş ve açılımını ὅ(ρος) Κ(ορυδαλλέων), "Korydallalıların sınırı", olarak vermiştir. Yapılan tarihleme doğru gözükmekle birlikte, bu sınır taşındaki K harfinin Korydalla olması imkansızdır, çünkü zaten Pygela kentinin kuzeydoğusunda yer alan bu alana Korydalla teritoryum sınırları ulaşmamıştı. K harfi ile başlayan ve Pygela'nın komşusu olan bu kentin egemenlik alanının bu noktadan itibaren başladığı ve kuzey, kuzeydoğu yönünde genişlediği açıktır. Çevrede K harfi ile başlayan dört adet yerleşim vardır: Korma, Kitanaura, Kollyba ve Korykos. Sınır taşının kazındığı dönem itibariyle baktığımızda Patara yol Anıtı'nda Pygela ve Lykai arasında olduğunu bildiğimiz Kollyba kenti en iyi seçenektir, bu nedenle yazıtı ὅ(ρος) Κ(ολλυβέων) şeklinde okumak in doğru seçenektir.

Mnarike Bölgesi ve Pamfilya Sınırları

Patara Yol Anıtı'ndaki listede adını daha önce bilmediğimiz Mnarike adlı bir bölge anılmaktadır. Bu adlandırma yine sadece anıttan bildiğimiz Kosara kenti ile ilişkili bir biçimde verilmiştir. İlgili bölümde Kitanaura, Kosara, Lykai, Typallia, Trebenna, Onobara, Phaselis ve Attaleia kentleri yer almaktadır. Anıtta anılan kentlerden, Kosara dışında hangilerinin Mnarike Bölgesi'nde kaldığını henüz bilemiyoruz. Bu kentler içerisinde lokalizasyon sorunu olan Lykai Gedelma'nın kuzeyindeki Bölücektaş mevkiine yerleştirilmiş, Kosara'nın da Kozarası yakınlarındaki Kaplan Dağı'nda olduğu düşünülmüştü[89]. Lykai'ın yerleştirilmesinde henüz bir sorun görünmezken, Kosara için bazı sorunlar bulunmaktadır[90]. Anıttan Kosara'nın kuzeyde Typallia, batıda Kitanaura, güneyde Lykai ve Phaselis ile komşu olduğu anlaşılmaktadır, çünkü bu kısımda verilen yolların tümü doğrudan verildiğinden aralarındaki yollar üçüncü bir kentin terityoryumundan geçmemektedir. Kentin dağlık coğrafyada stratejik bir noktada olması gerektiğini bu dört yol bağlantısı göstermektedir. Bu dört komşudan en azından üçünün (Typallia, Kitanaura ve Phaselis) yeri kesindir. Lykai'ın da Bölücekkaya'daki lokalizasyonu, Lykai – Pygela (Güzören, Kepez Tepe) arasındaki yak. 23 km mesafelik bu yolun gidebileceği rota bakımından doğru görünmektedir. Nihayetinde Kosara'nın yerleştirileceği yerin diğer kentler arasındaki yollara çok yakın bir yerde konumlanmaması gerektiği anlaşılmaktadır ve mümkün olduğunca bu dört kentin orta noktalarında bir yerde aranması gerekir. Kosara'nın Kaplan Dağı'nda bulunduğunu kabul eden Şahin, Lykai ve Kitanaura yolunun Kepez Dağı'nın kuzey yamacını takiben Kosara arazisine girmeden ilerleyebileceğini düşünmekte, fakat böylesi bir yolun anıtta verilen mesafeye (yak. 12 km) göre çok uzun kalacağını belirtmektedir[91]. Aslında bahsedilen bu yol kanımca doğru rota olup, mesafe yine 12 km civarında kalmaktadır. Fakat Kaplan Dağı'nın bu yola olan mesafesi 1,5 km kadar olup, Kosara gibi bir yol noktası için neredeyse imkânsız bir yer sunmaktadır. Zira bu

durumda Kosara arazilerinin güneyde neredeyse hiç genişlememiş olduğunu, kent merkezinin teritoryumun en güney ucunda olduğunu kabul etmek gerekecektir, ki bu da neredeyse imkansızdır. Dolayısıyla Kaplan Dağı neredeyse Kitanaura ve Lykai yol hattı üzerinde kalacağından, anıtta bu yolu "Lykai'dan Kitanaura'ya 6[.] stadia" değil, "Lykai'dan Kitanaura'ya Kosara üzerinden 6[.⁅] stadia" şeklinde görmemiz gerekirdi. Ayrıca anıtta Kosara ve Phaselis arasında doğrudan yol verilmesi, dolayısıyla bu iki kentin komşu olması da bu konuma ters düşmektedir. Eğer Kosara Kaplan Dağı'nda olursa Lykai arazisine girmeden Phaselis'e gidebilecek bir yol ihtimali neredeyse kalmamaktadır. Bu nedenle de Phaselis ile daha doğrudan bir bağlantı kurulabilecek bir yerde olmalıdır. Bu koşulların tümünü birden karşılayabilecek yer Kavak Dağı'ndaki kalıntılarıda içeren bir yerleşim ya da belki biraz daha kuzeyde kalabilecek bir başka yerleşimdir. Kavak Dağı'ndaki bu büyük yerleşim, bölgedeki en büyük kenttir. Kentteki kalıntılar içerisinde Hellenistik Döneme tarihlenebilecek bouleuterion, agora, tiyatro, büyük bir tapınak, mezarlar gibi pek çok dikkate değer yapı bulunmaktadır.[92] Patara Yol Anıtı'nda böylesi bir yerleşimin atlanması pek olası değildir. Eğer Kosara kent merkezi Kavak Dağı'nda olan bir kent olarak kabul edilirse, kentlerin teritoryum yakınlıkları ve yolların rotaları sorunsuz bir şekilde kurgulanabilmektedir. Yolların ve beklenen teritoryumların durumlarına göre çıkarılabilecek diğer bir sonuç da Phaselis'in anıtın yazıldığı dönemdeki egemenlik alanının kuzeybatı sınırına yöneliktir. Lykai ve Kosara arasındaki yol verilirken, Lykai ve Phaselis arasında yol verilmemiş olması, bir ihtimal Lykai ve Phaselis'in komşu olmadığına ve aralarında muhtemelen Kosara arazilerinin bulunduğuna işaret edebilir. Bölge coğrafyasına bakıldığında Phaselis'ten Lykai'a gidebilecek bir yolun kesintiye uğrayabileceği en uygun alan Kesme Boğazı civarlarıdır, zira böyle bir durum Kosara arazisinin en azından Kesme Boğazı'nın batı çıkışana kadar gelmiş olmasıyla ancak mümkündür. Bu durum Lykai ve Phaselis arasında yol verilmeyişinin en olası açıklaması olarak görünmektedir. Ayrıca Kosara'nın daha güneyde ya da daha batıda olması zor görünmektedir, çünkü benzer şekilde Kitanaura'dan Typallia'ya yol verilemeyişinin nedeni aradaki Kosara arazileri olabilir. Böyle bir durumda Kosara kentinin teritoryum alanının oldukça geniş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kavak Dağı'ndaki yerleşimin adının Mnara olabileceği gerek Diodoros'un bahsettiği Marmaralılar gerekse Kavak Dağı'nın yak. 15 km kadar kuzeybatısında Yarbaşçandır yakınlarında bulunan ve MS III. yüzyıla ait bir mezar yazıtında geçen Φα(σηλείτης) ἀπὸ Μνάρων ifadesine dayanmaktadır[93]. Arrianos'un (Anab. 1.24.6) Pisidia sınırında olduğunu söylediği yerleşim ile Diodoros'un (Bibl. Hist. 17.27-28) İskender'in kuşatarak aldığını söylediği Lykia sınırındaki Marmara yerleşimi özdeş ise, Kavak Dağı yerleşimi bu anlatılanlar için uygun bir durumdadır. Hem ulaşımı oldukça zor bir yerde konumlanması hem de Phaselis'e tehdit oluşturabilecek bir yerde Kesme Boğazı'na hâkim konumda bulunması bunun önde gelen göstergeleridir. Her iki yazar da yerleşimi sınır bölgesinde göstermektedir. Bu durumda Termessos'un egemenlik alanının vaktiyle bu civarlara kadar gelmiş olduğu düşünülebilir. Phaselis'in Solym halkları ile olan mücadeleleri Lindos'tan İ.Ö. 99 tarihli bir yazıtta da görülebilmektedir[94]. Nitekim yol anıtında Kitanaura'nın Termessos'a ait olarak verilmesi, sınırın Kavak Dağı'nın yak. 11 km kadar batısında bulunduğunu ve aradaki alanın Erken İmparatorluk Dönemi'nde Lykia sınırları içerisinde kaldığını göstermektedir. Fakat Kavak Dağı'ndaki kentin adının Mnara olduğunu gösteren bir kanıt yoktur. En azından, eğer böyle olsaydı Mnara ismini Patara Yol Anıtı'nda beklenilen yerde bir kent olarak görmemiz gerekirdi. Fakat bunun yerine tam da beklenilen yerde Kosara ismi geçmektedir. Bununla birlikte Kosara'nın "Mnarike (bölgesindeki)" tanımlamasıyla verilmesi de zaten bölgede mevcut olduğunu anladığımız Mnara yer/yerleşim adı ile ilişkisini göstermektedir. Bu durumu aydınlatabilecek bir veri maalesef henüz yoktur. Burasının Erken İmparatorluk Dönemi'nde imparatorluk ailesini onurlandırmış olan bağımsız bir yerleşim olduğunu düşünebiliriz. Bu da yerleşimin Patara Yol Anıtı'nda anılmış olması gerektiğini güçlendirmektedir. Bu yerleşimin en azından orta düzeyde bir egemenlik alanı olmalıydı. Eğer burası aynı zamanda Kosara değilse, böyle bir teritoryum, anıtta dört bağlantısı verilen Kosara kentini coğrafya dışında bırakmaktadır, ki bu zannımca mümkün değildir. Bu nedenle de Kosara'yı Kavak Dağı ve çevresinde bir yere yerleştirmemiz kaçınılmaz

görünmektedir. Kentin isminin Kosara ya da Mnara olması şimdilik bir sorun olarak durmaktadır. Belki de yine Olympos/Korykos tartışmasında olduğu gibi, dönemsel bir isim değişikliği ile karşı karşıya olabileceğimizi akla getirmektedir. Eğer böyle bir durum var ise, erken dönem Kosara'sının arazilerinin, daha geç bir dönemde Mnara isminin göründüğü Yarbaşçandır civarlarına kadar çıkmış olabileceği öngörülebilir. Böylelikle de Typallia'ya neden Kitanura'dan değil de Kosara'dan yol verildiği de anlaşılabilir. B. İplikçioğlu'nun Kavak Dağı'ndaki 2009 yılında yaptığı araştırmalar için düşmüş olduğu "İmparatoriçe Messalina (ve muhtemelen İmparator Claudius) onuruna dikilmiş bir anıtın yazıtı (Yerleşimin adının "Mnara" olduğunu da kanıtlamaktadır)..."[95] notu bu tartışma için önem arzetmektedir. Söz konusu yazıtı görme fırsatım olduğundan, önemine istinaden sadece ilgili kısımdan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Yazıtta onurlandırmayı yapan [---]ΑΡΕΩΝ Ο ΔΗΜΟΣ yani "[...] aralıların halk meclisi" olarak okunabilmektedir. Teknik olarak ilk sözcüğü [Μν]αρέων ("Mnaralıların") şeklinde tamamlamak mümkün gibi görünse de, tüm tartışma göz önüne alındığında doğru tamamlamanın [Κοσ]αρέων ("Kosaralıların") olması kanaatimce kaçınılmazdır.

Phaselis'in Erken İmparatorluk Dönemi'ndeki teritoryum sınırlarını tespit edebilmek, eyaletin Attaleia yani Pamfilya ile olan sınırlarını anlayabilmemize de yardımcı olacağına şüphe olmamakla birlikte buna yönelik veriler değişik dönemlerden geldiği için tam bir tespit yapmamızı zorlaştırmaktadır. Patara Yol Anıtı'nda Phaselis'ten Attaleia'ya bir yol verilmemiştir. Şahin Phaselis ve Attaleia arasındaki kıyı kesiminin antikçağ coğrafyasını toplu şekilde 2002 yılındaki makalesinde ele almıştır. Şahin, bu çalışmasında Lyrnas/Lyrnessos'un Beldibi'nde, Thebe'nin Göynük'te, Olbia'nın Kemer-Çalışdağ'da, Idyros'un da Çamyuva civarlarında olması gerektiğini ve bu kentlerin bulunduğu tüm kıyının antikçağda Pamfilya'ya ait olduğunu belirtmektedir[96]. Bu durumda Phaselis'in o dönemdeki kuzey teritoryumunun, vaktiyle Idyros kentinin bulunduğu Çamyuva civarlarından öteye geçmediği, kent sınırının dolayısıyla eyalet sınırının en azından Kesme Boğazı girişine kadar Kesme/Ağva Çayı'nı takiben ilerlemiş olduğu düşünülebilir. Phaselis'in güneydeki sınır hattı da yüksek ihtimalle Ulupınar-Barsak Çayı civarından geçmekteydi (bk. yuk. dn. 78).

Patara Yol Anıtı Phaselis hakkında bize böyle bir resim sunarken, MS III. yüzyıla tarihlenen bazı mezar yazıtları bu resimle uyuşmamaktadır. Öncelikle, kentlerin teritoryumlarını belirlerken "sympoliteia"ya işaret eden yazıtların kullanılmasının yanıltıcı olduğunu belirtmek gerekir. Zira bu tür yazıtlar sadece kentler arasında kurulan birliklere ya da anlaşmalara işaret edip, arazi genişlemesini doğrudan göstermezler[97]. Bir nekropolis alanındaki mezarların sahiplerinin nereli olduğunun yoğunlukla aynı yere işaret ettiği durumlarda da alanın adının bu kentin teritoryumunda olma ihtimali oldukça yüksektir (Beycik ve Olympos örneği için bk. yuk. dn. 84). Fakat sympoliteia yapısına işaret eden etnikon kurmalarında yer adı, çoğunlukla ikinci kısım yani ἀπό'dan sonra gelen yer ismidir (örn. bk. yuk. dn. 97). Mezar yazıtlarında teritoryumu çok daha kesin şekilde verecek olan bilgi, mezara verilecek zarara karşılık ödenecek ceza için verilen kent ismidir. Bu örneklerden bir tanesi Phaselis için Akçaisa yakınlarındaki Zindan Yakası mevkiinde bulunmuş olan bir MS III. yüzyıl mezar yazıtıdır (SEG VI 735). Bahsedilen son iki yazıtın ilkinde ceza Zeus Solymeus'a ödenirken, ikincisinde Phaselis'e ödenmektedir. İkisinin buluntu yerleri arasındaki mesafe oldukça yakın olup (yak. 5 km), Çandır Çayı'nın karşılıklı yamaçlarında yer almaktadır. Yine aynı dönemden cezanın Phaselis'e ödendiği bir başka yazıt ise Üçoluk/Kırtepe mevkiindedir[98]. Phaselis teritoryumunun Hisarçandır'a kadar ulaşmış olduğunu gösteren diğer bir belge ise cezanın Phaselis'in ana tanrıçası olan Athena Polias'a ödeneceğini belirten bir MS III. yüzyıl lahit yazıtıdır[99]. Phaselis'in bu dönemde ulaşmış olduğu teritoryumun bu kadar kuzeye gitmiş olması dikkate değer bir durumdur, zira Kosara arazilerinin Erken İmparatorluk ve Geç İmparatorluk süreçleri arasında bir dönemde Phaselis'in kontrolüne geçmiş olduğunu göstermektedir. Phaselis'in güneybatı yönünde genişlemediği de Beycik civarlarında bulunan Olymposlu bireylerin gömüldüğü ve cezanın Hephaistos'a (Olympos'a) ödendiği belirtilen mezar yazıtlarından (bk. yuk. dn. 84) anlaşılabilir. Phaselis'in Antalya yakınlarına kadar olan kıyı şeridine hâkim

olduğunu gösteren bir veri yoktur.. Gökdere Vadisi'ndeki Kocaköy'de bulunan mezar yazıtındaki Φα(σηλείτης) ἀπὸ π[ό]λε[ω]ς [Τ]ενέδου ifadesi Phaselis'in Tenedos'u egemenliği altına aldığına işaret etmez. Bu zaten "polis Tenedos" kullanımından da açıkça anlaşılmaktadır[100]. Bu durumda Phaselis'in kuzeydeki egemenlik alanı, Tenedos'un egemenlik alanına kadardır. Tenedos'un kent merkezinin neresi olabileceğine doğrudan delil, Hayıtlıgöl'de bulunmuş fakat henüz yayımlanmamış Hellenistik bir yazıttır. Hayıtlıgöl'ün her ne kadar Lyrnas olduğu iddia edilmiş olsa da, söz konusu yazıtın içeriğinden Hayıtlıgöl'ün Tenedos kenti olup Phaselis'e komşu olduğu çıkarılabilmektedir.[101] Bu durumda Phaselis'in egemenlik alanının Göynük veya en iyi ihtimalle Beldibi'nden daha kuzeye çıkamayacağı açıktır. Bununla birlikte bu kıyılardaki yerleşimler ve yerleşimlerin egemenlik alanları henüz tam olarak çözümlenemediği gibi, veriler dönemsel olarak farklı resimler sunmaktadır. Anıtta Attaleia'ya verilen tek yol Trebenna'dandır. Bununla birlikte Trebanna'dan Onobara'ya, oradan da "denize kadar" verilen bir hat bulunmaktadır. Bu hattın ikinci kısmının Gedeller/Deveboynu'ndan Sıçan Adası'nın karşısındaki Balıkçı Barınağı Sahili'ne inen vadinin yamaçlarını ya da Gökdere Vadisi'ni kullanmış olması gerekir. Attaleia sınırlarının nerede olduğunu tam olarak kestirmek henüz mümkün değildir, Boğa Çayı doğal bir sınır teşkil edebilecek bir durumda görünse de, Çandır Vadisi güney kısımındaki Domuzağılı mevkiisinde bulunan bir mezar yazıtında mezar cezasının Attaleia'ya ödendiği belirtilmektedir.[102] Bu da en azından İ.S. 3. yy'da Attaleia egemenlik alanın Çandır Vadisi içlerine girdiğini göstermektedir. Her koşulda tüm bu verilerin dönemsel olarak değerlendirilmesi gerektiği, kentlerin egemenlik alanlarının çeşitli dönemlerde değişkenlik gösterdiği unutulmamalıdır.

Notlar

1 Yüzey araştırmalarımız Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (SBA-2015-937, SBA-2016-1675 ve SBA-2019-4823 no'lu projeler), 2009-2011 arasında TÜBİTAK (ARDEP & SO-BAG Proje No: 108K437) ve 2015 yılından itibaren Koç Üniversitesi - Akdeniz Medeniyetlerini Araştırma Merkezi tarafından desteklenmiştir. Bu çalışma Alexander von Humboldt Vakfı'nca desteklenen "The spatial conceptualization of power in the Roman empire: Lycia and Rome in the 1st c. A.D." başlıklı araştırmamın da bir parçasıdır.

2 Konu hakkında kısa değiniler için bk. Ruge 1927, 2272 ve Zimmermann 1992, 231 vdd.; mil taşlarının değerlendirildiği bazı yayınlarda da konuya değinilmektedir, bk. French 1988; 1995; 1999/2000 ve 2014; ayrıca bk. Şahin 2014, 115-120.

3 Anıt hakkında bk. Işık et al. 2001; Şahin 2014; Onur 2016a ve 2019b.

4 Bu ifadenin ilk kullanımı için bk. Salway 2012, 305 dn. 63.

5 Şahin & Adak 2004, 227; Şahin 2014, 22-25.

6 Şahin 2009; Şahin'in bu fikrine karşı olarak konu hakkında bir inceleme için bk. Onur 2019a, 262-265.

7 Bk. İplikçioğlu 1992, 18, nr. 6. (= SEG 41, 1364; Bayındır); Onur 2001, 169-173 (= SEG 51, 1833; Patara); Adak & Tüner 2004a, 62-63, nr. 5 (= SEG 54, 1431; Olympos; stationarius ve praetorianus); TAM II 949 (Olympos; praetorianus); TAM II 485 (Patara; beneficarius); TAM II 165 (Olympos; beneficarius); TAM II 987 (Olympos; beneficarius); TAM II 1173 (Yanartaş-Hephaisteion; Olymposlu komutan Aquilinus'un mezar epigramı); Khoma'da ele geçen ve Septimius Severus'un Lykia Birliği'ne gönderdiği bir mektupta, en geç MS II. yüzyıl sonlarından itibaren bölgeye yerleştirilmiş olan Roma askerlerinin yerel halka işkence ettiği ve imparatorun bu duruma karşı aldığı önlemler anlatılmaktadır, ayrıntılı bilgi için bk. Reger 2020.

8 Quntius Veranius'un Roma'daki mezar yazıtında Lykia'da görev yaptığı sırada tracheotae olarak ifade edilen bir topluluğa karşı kazandığı askeri bir zafer anılmaktadır. Şahin bunu Sidyma akropolü ile ilişkilendirmişti. M. Adak, Veranius'un bu zaferi Lykia'daki görevi esnasında kazanmış olması gerektiği ve yetkisel olarak da yeni eyaletin idaresini bırakıp Kilikya'da bir askeri operasyona gidemeyeceğini belirterek, bu tracheotae'ın Kilikya'da olamayacağı ve Lykia'da olması gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca Kilikya'ya gitmek için zamanı da olmadığını ve bu dönemlerde Kilikya'da bilinen bir isyan kaydedilmediğini de vurgulayarak, böylesi bir zaferin Kibyratis'te olabileceğini ifade etmiştir, bk. Adak 2003; Şahin 2014, 65-70. Bu düşünce Şahin'in kurguladığı "Sidyma Kuşatması" fikrine (Şahin 2009) nazaran daha kabul görebilir durumdadır, zira Kibyra kenti buna yönelik veriler de sunmaktadır. Bununla birlikte, tracheotae'ın sadece dağlılar anlamına gelen bir sözcük olmadığı açıktır, zira "dağlılar" anlamına gelen bir Latince sözcük (örn. monticolae) yerine, Hellence aslı kullanılmıştır (τραχειῶται). Bu da kelimenin özel bir isim olduğuna işaret etmektedir. Fakat, öte yandan Lykia coğrafyasında böyle bir adlandırma bilinmemektedir.

9 Brandt 1992, 98; Şahin 1994, 130-132; I.Perge I, 31 dn. 49; I.Perge II, 138-139 no. 466; Zimmermann 1999, 538; Özdizbay 2008, 861; Onur 2013, 76 (Perge); Konu hakkında detaylı bir inceleme için bk. Şahin 2014, 84-93.

10 B 32: "Tlos'tan Oineanda'ya Plata... (teritoryumundan) geçerek (götüren yol): 2.. stadion; C 28-29: ... ve Asia'da: Kibyra ve Laodikeia arasında, Epikam[...] bölgesinde; Kibyra'nın Asia eyaleti içerisinde kaldığı döneme dair veriler için bk. Corsten 2007, 179-181; krş. Rousset 2010, 109.

11 Trimilinda ve ilgili kaynaklar için bk. Onur 2016d, 78-80.

12 Termessos'un statüsü ve ilgili kaynaklar için bk. Onur 2016d, 98-101.

13 Bk. Onur & Tekoğlu 2020, 13.

14 İkinci durumu destekleyebilecek bir veri Dion Khrysostomos'un bir söylevinden gelmektedir. Vespasianus'un erken dönemlerine tarihlenen bu söylevindeki "Kaunoslular arasında kim mert olduğunu söyleyebilir ki? Ya da kim ne zaman onlar için iyi bir şey yaptı ki? Çünkü onlar, akıl almaz aptallıkları ve yoksunlukları yüzünden kendi köleliklerini iki kat artırarak sadece size (=Rodoslular) değil, Romalılara da tabi olmuşlardır." (Or. 31. 125-12) ifadeleri eğer Dion'un

kendi dönemindeki gelişmelere yönelik ise, bağımsız devlet olan Kaunos'un tüm özgürlüklerinin Vespasianus Dönemi'nde elinden alınmış olduğunu göstermektedir. Aynı doğrultuda olan bir düşünce için bk. Dräger 1993, 28-29 ve dn. 13. Marek ve Takmer Kaunos'un Claudius Dönemi'nde Lykia Eyaleti sınırları içerisinde olduğunu düşünürken (IKaunos, s. 101 ve 188-189; Takmer 2007, 173; ayrıca bk. Adak & Wilson 2012, 12-13), Şahin bunun tersini iddia etmektedir (Şahin 2013; 2014, 423). Tartışma hakkında ayrıca bk. Onur 2016d, 102-104.

15 Bu kentlere böyle bir bölgesel tanımlama getirilmesinin nedenin, yol listesinde ilgili kentin verilmesiyle birlikte ilgili bölgeye girildiğini göstermek olabileceği belirtilmişti (Onur 2016d, 97-98). Fakat bu tahmin hem doğrulanamadığı hem de tatmin edici bulunmadığı gibi (örn. Doğan 2019, 75 dn. 435.), durum hakkında doyurucu bir açıklama yapabilmek de henüz mümkün olmamıştır.

16 Tietz 2003, 276 dn. 207 ve 292; Schuler 2007, 77; 2010, 81 dn. 79.

17 Şahin 2014, 25. Bu örneklerin esasen tartışma konusuyla ilgili olmadığı da sonradan ifade edilecekti, bk. Onur 2016d, 105-106.

18 Konu hakkında bk. Onur 2016e; Bu sorular aynı zamanda ekibin üyelerinden F. Avcu'nun doktora tezinin temel unsurlarını oluşturmuştu, bk. Avcu 2019 ve bu tezi özet niteliğinde tanıtan bir çalışma için bk. Avcu 2020.

19 Konu hakkında detaylı bir inceleme için bk. Karabulut 2019 ve Yıldız & Onur 2022.

20 TAM II 1, nr. 168; Hippoukome hakkında daha fazla bilgi için bk. Şahin 2014, 175-176.

21 Yıldız & Onur 2022, 353-354. Çukurasar kalıntıları arasında bulduğumuz bir yazıtta kentin Pontos Kralı VI. Mithradates'i onurlandığı okunmaktadır. Yazıt Dr. Fatma Avcu tarafından yayına hazırlanmaktadır.

22 Ptol. Geogr. 5.3.3.

23 Symbra ile Arpacık ve Nif köylerindeki kalıntıların özdeşleştirilmesi ve kalıntılar hakkında daha fazla bilgi ve literatür için bk.Tietz 2003, 280-283 ve Şahin 2014, 192-193. Ayrıca Kibyra'dan bir Helenistik antlaşma metninde geçen "Symbralılar" ifadesi için bk. Meier 2019, 60-62.

24 Şahin 2014, 176-183. Sonraki karşı görüşler için bk. Karabulut 2019, 78-81 ve Onur & Tekoğlu 2020, 10-13.

25 Kayadibi/Kızlıkaya: Hild 2000, 152; Tietz 2003, 265-267. Karacaören: Şahin 2014, 171-175.

26 Yıldız & Onur 2022, 351. Yazıt Doç. Dr. Hüseyin Uzunoğlu tarafından yayına hazırlanmaktadır.

27 Bu bölgede yapılan araştırmalaın ayrıntıları için bk. Onur & Tekoğlu 2020.

28 Onur & Tekoğlu 2020, 2-4.

29 Tietz 2003, 337-339.

30 Hoskyn 1842, 149.

31 Şahin 2014, 195.

32 Aloanda'nın statüsü hakkındaki en yeni tartışmalar ve yerleşimdeki yazıtlar için bk. Onur & Tekoğlu 2020, 3-4; Onur & Kılıç-Aslan 2021, 2-4.

33 Hoskyn 1842, 151; Spratt & Forbes 1847, 5-6 ve 24.

34 Yol hakkındaki detaylar için bk. Onur & Tekoğlu 2020, 5-8.

35 Teorik olarak bu köprü Tlos arazisinde kalsaydı Kadyanda-Araksa yolu, Araksa'ya ait olsaydı Tlos-Kadyanda yolları doğrudan verilmezlerdi ya da anılmazlardı.

36 Onur & Tekoğlu 2020, 8-9.

37 Onur & Tekoğlu 2020, 14.

38 Ksanthos'tan Sidyma ve Pinara'ya giden yollar, Sidyma ve Pinara arasındaki bölgedeki yüzey araştırması sonuçları ve Sidyma çevresindeki yeni yazıtlar için bk. Avcu & Uzunoğlu 2019; Sidyma ve Bel Mahallesi çevresindeki yüzey araştırması sonuçları için bk. Onur 2019a.

39 Yazıtlar için bk. Avcu & Uzunoğlu 2019, 325-328 nr. 1-2.

40 Konu ile ilgili detaylar için bk. Avcu & Uzunoğlu 2019, 321-325.

41 İlk öneri için bk. Takmer & Oktan 2013, 63-65 ve 93'teki harita; Şahin 2014, 146-152 ve merkezi Lykia haritası; düzeltme önerisi için bk. Onur 2016b.

42 French 1995, 3 ve 6 Res. 3. French tarafından metin - - - - , | [- - - - Ξανθίων] | ἡ μητρόπολ[ις] | vac. ις´ vac. şeklinde tamamlanmıştır. Ayrıca bk. Şahin 2014, 151; Takmer & Oktan 2013, 64; French 2014, 60 nr. 25.

43 Tab. Peut. X, 2.

44 Asarcık'taki arkeolojik kalıntılar ve yazıtlar için bk. Işık 2010; Yazıtların revizyonları için bk. Baker & Thériault 2019, 155-161.

45 Onur 2016b, 56 ve 66-67 res. 12-14.

46 Bu bölgeler hakkında yapılan en yeni ve en detaylı tez çalışması için bk. Doğan 2019.

47 İplikçioğlu 2007, 81-82; Yazıtın yeniden yorumlanması ve okuma önerileri için krş. Rousset 2010, 110-115 ve 145-152.

48 MP C sat. 3-4 (Y42): "Idebessos'tan Termessosluların Kitanaura'sına götüren (yol) 32 stadion'a kadar inşa edilmiştir.".

49 Plata[...] yerleşimin yeri tespit edilememiş olmakla birlikte, Dikmen Tepe ve Köristan kalıntıları ya da Çökek Asarı önerilmişti. Bk. Şahin 2014, 212-215; Onur 2016d, 80-81; Ayrıca Plata[…]'nın Köristan ve Dikmen Tepe'deki kalıntıları da içine alacak şekilde Zindan merkezli bir yerleşim olabileceği düşüncesi ve ilgili yerleşimler hakkındaki diğer referanslar için bk. Onur 2017, 53; 2020, 145.

50 Konu hakkında bk. Onur 2017, 288-292.

51 Akyürek Şahin et al. 2017a, 391-394; 2017b, 203-206; Onur 2016d, 80-81; 2017, 289-292; 2020, 145-146.

52 Yazıtın ön raporları için bk. Le Roy 1996; Le Roy & Rousset şurada: Courtils & Laroche 2003, 452-456; Tam edisyon için Rousset 2010; SEG 60, 485-490, no. 1569; AE 2010, no. 1644; Onur 2020, 136-140.

53 Mitchell 2005, 169 l. 58, 178 ve yorum için bk. 215-216; ayrıca SEG 55, 1452; AE 2005, 514-520, no. 1487; BE 2006, 638-642, no. 143.

54 Tüm detaylar için bk. Onur 2020.

55 Rousset 2010, 116-118.

56 Onur 2020, 157-158.

57 Şahin 2014, 274-281; Konu hakkında genel bir değerlendirme için bk. Onur 2015; ayrıca Y55 hakkında güncellenen öneriler için bk. Onur 2019c, 390.

58 Bk. Onur 2002, 59-60 ve dn. 61.

59 Adak & Şahin 2007, 271-272; Şahin 2014, 396-397; Ayrıca bk. İplikçioğlu 2021, 6-7 ve 35-53 (yazıtlar).

60 Adak & Tüner 2004b, 43-50; Adak & Şahin 2007, 248-249; Şahin 2014, 331-332; Ayrıca bk. İplikçioğlu 2021, 6-7 ve 53-66 (yazıtlar).

61 Şahin 2014, 256.

62 Tab. Peut. X, 2.

63 Miltaşları için bk. Schuler 2019, 109-121; ayrıca bk. Onur 2016c, 592-593.

64 Detaylar için bk. Onur 2016c.

65 Adak 2004, 28.

66 Uğurlu 2007, 89-92.

67 Yazıt için bk. Adak & Tüner 2004a, 59-60 no. 3; yazıtın düzeltilmiş revizyonu için bk. İplikçioğlu 2006, 75-80.

68 Konu hakkında geniş bir açıklama için bk. Şahin 2014, 407-408 özellikle dn. 812a.

69 Öztürk & Öncü 2020, 254 ve 266.

70 Adak 2004, 41: "..., denn die nunmehr unwichtige Stadt bzw. ihr Hafen Korykos erscheinen nicht auf der Liste des Zollgesetzes der Provinz Asia"; Adak 2006, 18: "Olympos verlor seinen Polisstatus, die politische Macht verlagerte sich auf den zuvor von der Bergstadt abhängigen Hafenort Korykos."; ayrıca bk. Şahin 2014, 407-408.

71 Şahin'in bir cümlesi durumu nasıl anladığını doğrudan göstermektedir, Şahin 2014, 408: "... Lykia coğrafyasında Flaviuslardan önceye tarihlenebilen hamam yapılarının yok denecek kadar az olduğu bilindiği için, bu durum Korykos'ta, MÖ 78/77 yılından itibaren önemini yitiren Olympos gibi büyük bir kentin limanı olarak bir kentleşme sürecinin başladığına da işaret etmektedir".

72 Öztürk & Öncü 2020, 256. Yazarlar s. 266'da bu mezara dayanarak liman sakinlerinin MÖ I. yüzyılda kendilerini hala Olymposlu olarak belirttiklerini yazmışlardır. Oysa bu mezarda ve mezarın yazıtında buna yönelik en ufak bir işaret bile bulunmamaktadır. Halbuki, yazarların kendileri zaten s. 256-257'de yazıtta Olymposlu ifadesinin geçmemesini önemle vurgulamış, bunun Olympos adının kullanım yasağıyla ilgisi olabileceğini belirtmişlerdi.

73 Adak 2007a, 253-354; SEG 57 no. 1663.

74 Bu iki yerleşimin detaylı bir tarihi değerlendirmesi ve statüleri hakkında bk. Adak 2006.

75 Burada Korykos (ὁ Κώρυκος) ismi, dişil (femininum) değil eril (masculinum) cinste verildiğinden, bir kenti değil, sahil şeridini (ὁ αἰγιαλός) ve dolaylı olarak da limanı (ὁ λιμήν) ifade etmektedir.

76 Bu mektupların Brutus tarafından yazılıp yazılmadığına dair bir inceleme için bk. Jones 2015, 231-237.

77 Brut. Epist. 27, ayrıca bk. Jones 2015, 219-221 no. 18 (27).

78 Adak 2004, 69; Şahin (2014, 78-79) harf şekillerine bakarak yazıtların Claudius Dönemi'nden olabileceğini düşünmektedir. Tüner (2008, 244-245) L. Robert'in (1966, 40, 44) Barsak Çayı çevresinde gördüğü ΠΟΡ | ΒΑΤ yazıtının ΚΩΡ | ΦΑC şeklinde okunabileceğini belirtmiştir, ayrıca bk. Şahin 2014, 411.

79 SMM 226-228 (Pamphylia):... [Lyrnas'tan Phaselis'e 170 stadia[= yak. 31 km], kentin[= Phaselis] yukarısında büyük [Phaselis?] dağı bulunur. Phaselis'ten Korkykos'a [...] stadia. Korykos'tan Phoinikous'a kadar 30 stadia[= yak. 5,5 km], onun[=Phoinikous] üzerinde Olympos olarak adlandırılan yüce dağ bulunur ...; 237-140 (Lykia):... Lamyros Nehri'nden Ision olarak adlandırılan kaleye 60 stadia[= yak. 11 km]. Ision Kalesi'nden Andriake'ye 60 stadia[= yak. 11 km]. Andriake'den Somena'ya 4 stadia[= yak. 0,75 km] ...

80 Arnaud 2009, 167; Arnaud 2011, 415 ve 418-419; 2015, 212.

81 Ptol. Geogr. 5.3.1.7-3.8: "Lykia Denizi'nin güneyinden itibaren kıyı kısmı boyunca şöyledir: ... Andriake ... Limyros Nehri'nin döküldüğü yer ... Aperlai ... Hiera Akra ... Olympos Kenti ... Phaselis". Olympos'un burada polis olarak vurgulanması dikkat çekicidir. Phaselis için böyle bir ifade kullanılmamıştır. Bu ifade ya dağ olan Olympos ile karıştırılmaması için ya da Olympos'un artık kent oluşuna izafeten kullanılmış olabilir. Her koşulda Ptolemaios'un Dönemi'nde (yak. MS II. yüzyılın ilk yarısı) Olympos bir polis olup, deniz kıyısında bir liman olarak görünmektedir. Andriake listenin bu kısmında yer alırken, Myra "Masikytos Dağı çevresindeki kentler" içerisinde bir polis olarak gösterilmektedir, bk. Ptol. Geogr. 5.3.6.

82 Hadrianus Dönemi olabileceğine dair bk. Adak 2004, 41.

83 Öztürk & Öncü 2020, 258 ve fig. 6.

84 Beycik çevresindeki mezar sahiplerinin Olymposlu olarak gösterilmesi hakkında bk. TAM II 1213, 1214; Hephaistos'a ödeme yapılan bir örnek için bk. Arslan & Tüner-Önen 2018, 313 no.1.

85 Fırıncık yerleşimi hakkındaki en kapsamlı ve arkeolojik olarak en detaylı çalışma Ahmet Çelik'in 2017 yılında İsa Kızgut danışmanlığında gerçekleştirdiği tezidir. Tez 2020 yılında yayımlanmıştır (bk. Çelik 2020); Ayrıca bk. Anti 1923, 764- 782; Tüner 2002, 72-73; Hellenkemper & Hild 2004, II, 538-539.

86 Tahtalı Dağı güneydoğu uzantısının kuzeyinde kalan kısmın Phaselis'e ait olduğunu hem kentin su yolu hem de çevresindeki yapılar göstermektedir, bk. Tüner-Önen & Akçay 280-288 (Su yolu), Kızgut 2017, 212-213 (çeşitli kalıntılar ve Helios Kültü).

87 Şahin 2014, 330-331.

88 İplikçioğlu 2021, 66 nr. 4.7.

89 Tüner 2002, 67- 68; Şahin 2014, 296-297 (Kosara) ve 329-330 (Lykai); ayrıca Kaplan Dağı'ndaki kalıntıların bir yerleşime işaret etmediği tespiti ve Bölücekkaya hakkında bilgi için bk. Çevik et al. 2006, 89-91.

90 Konu hakkında kısa bir not için bk. Onur 2019c, 390.

91 Şahin 2014, 330.

92 Kavak Dağı üzerindeki yerleşimin çizim ve fotoğraflarıyla birlikte ayrıntılı tasviri için bk. Anti 1923, 668-712; ayrıca bk. Tüner 2002, 69-70; Şahin 2014, 300-301 ve fotolar için 310-311; Daha yakın dönemde yapılan sistematik araştırmalar için bk. Kızgut 2009, 339-346; 2011; Kızgut et al. 2009, 108-112; Kızgut & Akalın 2010 ve 2011.

93 Yazıtın ilk yayını olan İplikçioğlu et al. 2001, 245'te ve Çelgin & Çelgin 2001, 396'da Mnara'nın yeri için yazıtın bulunduğu yer olan Yarbaşçandır önerilmişti. Fakat İplikçioğlu 2002, 130 dn. 8'de bu sefer Kavak Dağı önerildi. Ayrıca bk. İplikçioğlu 2004, 114 dn. 71 ile birlikte; Şahin 2014, 297-300. Şahin'in Şahin'in Mnara'nın Kavak Dağı'na yerleştirilmesi fikrinin nasıl geliştiğine yönelik notu için bk. Şahin & Adak 2007, 219 dn. 571 ve Şahin 2014, 298-299 dn. 571.

94 I.Lindos 2, col. C sat. 6-10; ayrıca bk. Tüner 2008, 260-261.

95 İplikçioğlu 2010, 157; ayrıca bk. Kızgut & Akalın 2010, 118.

96 Şahin 2002; Olbia'nın lokalizasyonu ile ilgili detaylı bir çalışma ve kentin adının geçtiği tek örnek olan bir yazıtın yayını için bk. Adak 2006.

97 Bu konu hakkında bk. Zimmermann 1992, 125 dn. 10 ile birlikte ve Onur 2016d, 105-106.

98 Tüner-Önen et.al 2017, 357-358 no. 3a.

99 Arslan & Tüner-Önen 2019, 77.

100 Yazıt için bk. Ormerod & Robinson 1914, 32 nr. 48; Hellenkemper & Hild 2004, 877; detaylı bilgi için bk. Adak 2007, 45.

101 Yazıt ve Hayıtlıgöl'ün Lyrnas olması gerektiği hakkında bkz. Adak & Güzelyürek 2005, 84-86 (yazıtın fotoğrafı ile birlikte); Adak 2007, 45-46; Şahin & Adak 2007, 281 dn. 855; Şahin 2014, 414 dn. 855. Yazıtın içeriği büyük ihtimalle Phaselis ve Tenedos arasındaki bazı hukuki meseleler hakkındadır ve ikisinin komşu oluşuna dair işaretler barındırmaktadır. Böylesi bir yazıtın Tenedos kent merkezindeki bir kamu binasının önünde dikilmiş olması beklenmelidir. Bu bağlamda Hayıtlıgöl, Phaselis ve Antalya arasındaki kıyı boyundaki en dikkate değer yerleşim kalıntılarına sahip olan yerdir.

102 Çevik 1995, 44; SEG 45 1771c; İplikçioğlu 2002, 128 nr. 9.

Kaynakça

Adak M. & Güzelyürek C. 2005. *Mağara Çağından Günümüze Beldibi*. İstanbul.

Adak M. & Tüner N. 2004a, "Neue Inschriften aus Olympos und seinem Territorium I". *Gephyra* 1, 53-65.

Adak M. & Tüner N. 2004b, "Pygela Doğu Likya Dağları'nda Yeni Keşfedilen Küçük Bir Kent". *Arkeoloji ve Sanat Dergisi 118*, 43-50.

Adak M. & Wilson M. 2012, "Das Vespasiansmonument von Döşeme und die Gründung der Doppelprovinz Lycia et Pamphylia". *Gephyra* 9, 1-40.

Adak M. 2004, "Lokalisierung von Olympos und Korykos in Ostlykien". *Gephyra* 1, 27-51.

Adak M. 2006, "Olbia in Pamphylien - Die epigraphische Evidenz". *Gephyra* 3, 1-28.

Adak M. 2007a, "Die rhodische Herrschaft in Lykien und die rechtliche Stellung der Städte Xanthos, Phaselis und Melanippion". *Historia* 56/3, 251-279.

Adak M. 2007b, "Die dorische und äolische Kolonisation des lykisch-pamphylischen Grenzraumes im Lichte der Epigraphik und der historischen Geographie". Ed. C. Schuler, *Griechische Epigraphik in Lykien. Eine Zwischenblanz. Akten des int. Kolloquiums, München, 24-26. Februar 2005*. Viyana, 42-50.

Anti C. 1923, "Esplorazioni archeologiche nella Licia e nella Panfilia". *Monumenti Antichi* 29, 657-786.

Arnaud P. 2009, "Notes sur le Stadiasme de la Grande Mer 1: la Lycie et la Carie". *Geographia Antiqua* 18, 165-193.

Arnaud P. 2011, "La Lycie et la Carie du Stadiasme". *Anatolia Antiqua* 19, 411-432.

Arnaud P. 2015, "Marcus Vipsanius Agrippa and His Geographical Work". Eds. S. Bianchetti, M. Cataudella & H. J. Gehrke, *Brill's Companion to Ancient Geography: The Inhabited World in Greek and Roman Tradition*. Leiden, 205-222.

Arslan M. & Tüner Önen N. 2019, "Phaselis Antik Kenti'nde 2018 Yılında Gerçekleştirilen Yüzey Araştırmaları ve Kazı Çalışmaları". *Phaselis* V, 43-83.

Arslan M. & Tüner-Önen N. 2018, "Phaselis, 2017 Yüzey Araştırmaları ve Kazı Çalışmaları". *Phaselis* IV, 295-232.

Avcu F. & Uzunoğlu H. 2019, "The Ancient Roads and Routes around Sidyma and New Inscriptions from its Vicinity". *Adalya 22*, 319-344.

Avcu F. 2019, *Eskiçağ'da Yerleşim Statüleri ve Teritoryumları: Stadiasmus Patarensis ve Lykia Örneği.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.

Avcu F. 2020, "Stadiasmus Patarensis Işığında Batı Lykia Kentleri Sınır İlişkileri Çalışmasına Dair Bir Ön Rapor". Eds. F. Avcu, Y. Doğan, E. Kurul, E. Taşdelen, H. Uzunoğlu & F. Yılmaz, *Eskiçağ Yazıları 14 [AKRON 18]*. İstanbul, 1-16.

Baker P. & Thériault G. 2019, ''Un temple d'Apollon Phoibos dans la kômè de Xanthos. Au sujet de quelques inscriptions découvertes à Aklar-Asarcık''. Ed. M. Zimmermann, *Das Xanthostal Lykiens in archaisch-klassischer Zeit. Eine archäologische-historische Bestandsaufnahme.* Göttingen, 154-165.

Brandt H. 1992, *Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum.* Bonn.

Corsten T. 2007, "Kibyra und Lykien". Ed. C. Schuler, *Griechische Epigraphik in Lykien. Eine Zwischenblanz Akten des int. Kolloquiums. München, 24-26. Februar 2007.* Viyana, 175-181.

Çelgin A. V. & Çelgin G. 2001, "Research in East and Northeast Lycia". Ed. O. Belli, *Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey. 1932 – 2000*. İstanbul, 392-396.

Çelik A. 2020, *Antalya Beycik "Fırıncık Mevkii" Antik Yerleşimi. Topografyası Şehirciliği Mimarisi.* İstanbul.

Çevik N. 1995, "Antalya - Hurma Köyü'nde Bir Çiftlik Yerleşimi", *Lykia* 2, 39-61.

Çevik N., Bulut S., Kızgut İ. & Akyürek E. 2007, "Bey Dağları Yüzey Araştırmaları 2005". *AST* 24/1, 85-98.

Doğan Y. 2019, *Antik Veriler Işığında Milyas ve Kabalia Bölgelerinin Tarihi Coğrafyası, İdari, Sosyokültürel ve Dini Yapısı.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.

Dräger M. 1993, *Die Städte der Provinz Asia in der Flavierzeit Cilt Studien zur kleinasiatischen Stadt- und Regionalgeschichte, Bd. 576.* Frankfurt am Main.

French D. 1988, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor Fasc 2: An Interim Catalogue of Milestones Vols. I-II*. Oxford.

French D. 1995, "1994 Araştırma Döneminde Roma Yolları, Miltaşları". *AST* 13/1, 1-6.

French D. 1999/2000, "Inscriptions of Southern Lycia". *Adalya* 4, 173-180.

French D. 2014, *Roman Roads & Milestones of Asia Minor. Vol 3 Milestones, Fasc. 3.6 Lycia et Pamphylia.* Ankara.

Hellenkemper H. & Hild F. 2004, *Lykien und Pamphylien I-III, Vol. TIB 8*. Viyana.

Hild F. 2000, Die lykische Oktapolis und das Bistum Lornaia. *EpigrAnat* 32, 151-153.

Hoskyn R. 1842, *Narrative of a Survey of Part of the South Coast of Asia Minor; And of a Tour into the Interior of Lycia in 1840-1; Accompunied by a Map.* Londra.

Işık F. 1994, "Patara 1993". *KST* 16/2, 253-282.

Işık F. 2010, "Das Leto-Heiligtum in Asarcık am Xanthostal Zur sog. Akkulturation in Lykien anhand seiner fruhen Tempelbauten". *IstMitt* 60, 81-115.

Işık F., H. İşkan & N. Çevik 2001, *Miliarium Lyciae. Patara Yol Kılavuz Anıtı / Das Wegweisermonument von Patara Cilt Lykia IV 1998/1999*. İstanbul.

İplikçioğlu B. 1992, *Neue Inschriften aus Nord-Lykien I.* Viyana.

İplikçioğlu B. 2002, "Doğu ve Kuzeydoğu Lykia-Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları Projesi 2000 Yılı Çalışmaları", *AST* 19/2, 127-132.

İplikçioğlu B. 2004, "Ländliche Siedlungen und das Territorium von Termessos Pisidien". Ed. F. Kolb, *Chora und Polis*. Munchen, 103-125.

İplikçioğlu B. 2006, "Zwei Statthalter vespasianischer Zeit und die „Große" Therme in Inschriften von Olympos Lykien". *Anzeiger der phil.-hist. Klasse* 141, 75-81.

İplikçioğlu B. 2007, „Entscheidung eines Statthalters von Lykien in einem Rechtsstreit zwischen Termessos und dem Koinon der Lykier". Ed. C. Schuler, *Griechische Epigraphik in Lykien. Eine Zwischenblanz Akten des int. Kolloquiums. München, 24-26. Februar.* Viyana, 81-83.

İplikçioğlu B. 2010, "Doğu Likya – Batı Pamfilya Epigrafik-Tarihi Coğrafi Araştırmalar 2009". *ANMED VIII*, 157-158.

İplikçioğlu B. 2021, *Die Inschriften von Korydalla*, Viyana.

İplikçioğlu B., G. Çelgin & A. V. Çelgin 2001, "Doğu ve Kuzeydoğu Lykia-Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları Projesi 1999 Çalışmaları". *AST*, 241-245.

Jones C. P. 2015, "The Greek Letters Ascribed To Brutus". *HSCP* 108, 195-244.

Karabulut B. 2019, "Batı Lykia'da Oktapolis'in Politik Yapısı". Eds. N. E. Akyürek Şahin, M. E. Yıldız & F. Avcu, *Eskiçağ Yazıları* 13 *[AKRON 17]*. *İstanbul,* 69-96.

Kızgut İ. & Akalın E. 2010, "Beydağları Yüzey Araştırmaları 2009: Mnara". *ANMED* VIII, 115-118.

Kızgut İ. & Akalın E. 2011, "Beydağları Yüzey Araştırmaları 2010: Mnara". *ANMED* IX, 149-152.

Kızgut İ. 2009, "Beydağları Yüzey Araştırmaları 2008". *AST* 27/3, 339-357.

Kızgut İ. 2011, "Beydağları Yüzey Araştırmaları: Mnara 2010". *AST* 29/2, 239-250.

Kızgut İ. 2017, "Antalya Tahtalı Dağ Çevresi Yerleşimlerine İlişkin Yeni Bulgular ve Öneriler". *Cedrus* V, 199-215.

Kızgut İ. S. Bulut & N. Çevik 2009, "Beydağları 2008 Yılı Yüzey Araştırmaları". *ANMED* VII, 108-114.

Le Roy M. C. 1996, "Une convention entre cités en Lycie du Nord". *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 140/3, 961-980.

Marek C. 2011, "Kaunos und Lykien". *Adalya* 14, 57-60.

Meier L. 2019, *Kibyra in hellenistischer Zeit: Neue Staatsverträge und Ehreninschriften.* Viyana.

Mitchell S. 2005, "The Treaty between Rome and Lycia of 46 BC MS 2070". Ed. R. Pintaudi, *Papyri Graecae Schøyen* (Papyrologica Florentina 35). Firenze: Gonnelli, 164-259.

Onur F. & Alkan M. 2011, "Parerga to the Stadiasmus Patarensis 6: Route 54 Patara – Phellos and New Inscriptions". *Gephyra* 8, 64-80.

Onur F. & Tekoğlu Ş. R. 2020, "The Ancient Routes and New Lycian Inscriptions around Fethiye". *Gephyra* 19, 1-32.

Onur F. 2002, "Antik Veriler Işığında Lykia'nın Hidrografyası". Eds. S. Şahin & M. Adak, *Likya İncelemeleri I*. İstanbul, 91–101.

Onur F. 2013, "Perge'den İki Procurator Yazıtı". Eds. N. E. Akyürek-Şahin, B. Takmer & F. Onur, *Eskiçağ Yazıları III*. İstanbul, 55-76.

Onur F. 2016a, "Patara Yol Anıtı / «The Monument of Roads» at Patara". Eds. H. Işık & E. Dündar, *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolas'ın Ülkesi. İstanbul*, 570-577.

Onur F. 2016b, "Stadiasmus Patarensis'teki Ksanthos – Neisa Yolunun Güzergâhı. Eds. F. Onur, H. Uzunoğlu & F. Avcu, *Eskiçağ Yazıları* IX (AKRON 12). İstanbul, 51-74.

Onur F. 2016c, "The Vexed Question of Kalkan/Bezirgân and the Stadiasmus Patarensis: Some Corrections to the Course of the Road between Patara and Phellos". Eds. E. Dündar, Ş. Aktaş, M. Koçak & S. Erkoç, *Havva İşkan'a Armağan LYKIARKHISSA Festschrift für Havva İşkan. İstanbul*, 591-609.

Onur F. 2016d, "Stadiasmus Patarensis'te Yollar, Yerleşimler ve Teritoryumlar". Eds. N. E. Akyürek-Şahin, M. E. Yıldız & H. Uzunoğlu, *Eskiçağ Yazıları* VIII (AKRON X). İstanbul, 73-126.

Onur F. 2017, "Patara Yol Anıtı Çerçevesinde Kentler, Kırsal ve Yol Ağı". Eds. Ü. Aydınoğlu & A. Mörel, *Rural Settlements and Urban Centers in Mediterranean during Antiquity/Antik Dönemde Kırsal ve Kent*. Mersin, 282-301.

Onur F. 2019a, "An Investigation around Kragos in Lycia: The Question of Sidyma and Kalabatia". *Adalya 22*, 259-296.

Onur F. 2019b, Monumentum Patarense Yol Anıtı ve Lykia'nın Tarihi Coğrafyası. Ed. H. İşkan-Işık, *Patara. Kent, Liman, Kült. İstanbul*, 382-391.

Onur F. 2020, "The Location of Mount Masa on the Northern Border of Hellenistic Lycia". *Gephyra* 10, 135-164.

Özdizbay A. 2008, "Pamphylia-Perge Tarihi ve Roma İmparatorluk Dönemi Öncesi Perge'nin Gelişimi". Eds. İ. Delemen, S. Çokay-Kepçe, A. Özdizbay & Ö. Turak, *Euergetes. Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı.* İstanbul, 839–871.

Reger G. 2020, "A Letter of Septimius Severus to the Lykian League on the Misbehavior of Soldiers. A New Inscription from Choma Hacımusalar Höyük, Northern Lykia". *Chiron 50*, 253-285.

Robert L. 1966, *Documents de l'Asie Mineure méridionale.* Genf/Paris.

Ruge W. 1927, Lykia. *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft vol. XIII/2,* 270-282.

Salway B. 2012, "There but not there: Constantinople in the Itinerarium Burdigalense". Eds. L. Grig & G. Kelly, *Two Romes: Rome and Constantinople in Late Antiquity.* Oxford/New York, 293-324.

Schuler C. 2007, "Ein Vertrag zwischen Rom und den Lykiern aus Tyberissos". Ed. C. Schuler, *Griechische Epigraphik in Lykien. Eine Zwischenblanz. Akten des int. Kolloquiums. München, 24-26. Februar 2005*. Viyana, 51-79.

Schuler C. 2010, "Priester πρὸ πόλεως in Lykien: Eine neue Inschrift aus dem Territorium von Patara". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 173, 69-86.

Schuler C. 2019, "Straßenbau und Infrastruktur im flavischen Lykien. Zwei neue Meilensteine aus Patara". Ed. K. Harter-Uibopuu, *Epigraphische Notizen zur Erinnerung an Peter Herrmann.* Stuttgart, 107-127.

Spratt T. A. & Forbes E. 1847, *Travels in Lycia, Milyas, and the Cibyratis* Cilt I-II. Londra.

Şahin S. & Adak M. 2007, *Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae*. İstanbul.

Şahin S. 2002. "Pamfilya/Likya Sınır Kentleri: Olbia ve Diğerleri". Eds. S. Şahin & M. Adak, *Likya İncelemeleri I.* İstanbul, 9-32.

Şahin S. 2009, "Parerga zum Stadiasmus Patarensis 1. Überlegungen zur Strecke 3 von Sidyma nach Kalabatia". *Gephyra VI*, 101-112.

Şahin S. 2010, "Parerga zum Stadiasmus Patarensis 3: Die Inschrift von Köybaşı in Zentrallykien". *Gephyra VII*, 137-152.

Şahin S. 2014, *Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae*. İstanbul.

Takmer B. & Oktan M. 2013, "Parerga zum Stadiasmus Patarensis 11: Die Lykische Stadt Neisa". *Gephyra X*, 50-93.

Takmer B. 2007, "Lex Portorii Provinciae Lyciae. Ein Vorbericht über die Zollinschrift aus Andriake aus neronischer Zeit". *Gephyra* IV, 165-188.

Tietz W. 2003. *Der Golf von Fethiye.* Bonn.

Tüner-Önen N. & Akçay A. 2014, "Phaselis Kentinin Su Teminine İlişkin Gözlemler ve Dijital Epigrafi Çalışmaları". MJH, 279-292.

Tüner-Önen N. 2002, "Lykia'nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar". Eds. S. Şahin & M. Adak, *Likya İncelemeleri I.* İstanbul, 63-78.

Tüner-Önen N. 2008, *Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya.

Tüner-Önen N., B. Gürel & A. Akçay 2017, "Phaselis Teritoryumunda Tespit Edilen Lahitlerin RTI Metodu Işığında Arkeolojik ve Epigrafik İncelemeleri". *Phaselis* III, 343-369.

Uğurlu E. 2007, "Olympos ve Zeniketes'in Kalesinin Lokalizasyonu". *Adalya* 10, 81-103.

Yıldız M. E. & Onur F. 2022, "Lykia ve Karia Arasında Sınır Bölgesi olarak Oktapolis", *Olba* 30, 347-362.

Zimmermann M. 1992, *Untersuchungen zur historischen Landeskunde Zentrallykiens.* Bonn.

Zimmermann M. 1999, Lycia et Pamphylia. Der neue Pauly, vol. VII, 538.